

*Antetovića picun (siječanj 2020.).
Foto: Maja Šunjić*

VRTUJCI I PICUNI

Maja Šunjić
Obala 1, br. 23/1
HR 20270 Vela Luka
maja.sunjic11@gmail.com

Ivan Tabain
Ulica 20, br. 1
HR 20270 Vela Luka
ivantabain@gmail.com

Primljeno: 29.10.2020.

UDK 725.2(497.5Vela Luka)

Sažetak: U radu se prikazuju vrtujci i picuni - jednostavna suhozidna kamena zdanja na području Vele Luke u čijoj se gradnji primjenjuje konzolna tehnika. Na temelju terenskog pregleda, literature, kazivanja i arhivskih izvora analizira se njihovo nazivlje, tehnika gradnje, smještaj u prostoru, podrijetlo, datacija i graditelji. U interpretaciji podrijetla i tehnike gradnje posebno su u fokusu klačine (vapnenice) s kojima ih povezuje konstruktivni element pseudokupole i graditelji, a dodirne točke u oblikovanju vrtujaka pronalaze se u istarskim kašunima. U radu se donosi popis svih vrtujaka i picuna s lokacijom i osnovnim karakteristikama. Polazeći od dimenzija vrtujaka na teorijskoj razini se razmatraju moguća pravila koja su korištena prilikom izgradnje vrtujaka s posebnim naglaskom na konstrukciju pseudokupole.

Ključne riječi: vrtujci, picuni, pseudokupola, corbelling, Vela Luka, tradicijsko graditeljstvo

Vrtujci i picuni su u Veloj Luci istodobno općepoznata stvar i nepoznanica. Njihovi modeli se na ljetnim štandovima prodaju kao suvenir – nešto što nas identificira i šalje prepoznatljivu sliku. S druge strane, neki Lučani jedva da su za njih čuli. Prvi koji su sa stručnog stajališta obratili pažnju na vrtujke su Berislav Horvatić i Katica Biljaković početkom 21. stoljeća, no osim bilješki o dva – tri vrtujka i jednog intervjua nisu sačuvani nikakvi drugi zapisi (Horvatić & Biljaković [s.a.]). Širi interes za vrtujke na lokalnoj razini se probudio prije petnaestak godina nakon što je ekipa s ljubljanskog Arhitektonskog fakulteta pod vodstvom Boruta Juvanca napravila sustavan terenski pregled s arhitektonskim snimcima.¹ Rezultati tih istraživanja izloženi su kao dio stalnog postava u Centru za kulturu Vela Luka. Vrhunac publicističkog bavljenja ovom temom predstavlja *Luško libro* 14 iz 2006., tematski posvećeno vrtujcima, suhozidu i uopće vernakularnoj arhitekturi. Cijeli taj proces svoj je materijalni izraz dobio u izgradnji dvaju novih vrtujaka početkom 21. stoljeća.

Vrtujci i picuni su u Veloj Luci istodobno općepoznata stvar i nepoznanica. Njihovi modeli se na ljetnim štandovima prodaju kao suvenir – nešto što nas identificira i šalje prepoznatljivu sliku. S druge strane, neki Lučani jedva da su za njih čuli.

Ovaj je rad nastao u kontekstu rada na zaštiti vrtujaka kao kulturnog dobra s ciljem upisa u Registar kulturnih dobara RH početkom 2020. godine, u čemu su svesrdno pomogli Ivo Žuvela Gige, Rada Dragojević Ćosović, Veselko Šeparović Bare, Borut Juvanec, Jadranko Oreb, Tonko Barčot, Stanka Cetinić, Lena Marinović i Aldo Mirošević.

¹ Borut Juvanec, *Vrtujak, the drystone shelter: the island of Korčula, Croatia, documentation, version 0611*, Ljubljana: Ljubljana University, 2006. Napomena: dokumentacija se nalazi u Centru za kulturu Vela Luka.

Koje je pravo ime?

Vrtujci označavaju jednostavna suhozidna kamena zdanja, jednodimenzionalne organizacije, kružnog ili četvrtastog tlocrta natkrivenog pseudokupolom.² Na pseudokupolu se izvana slažu kamene ploče s velikom završnom pločom koja se poklapa kamenom - *picunom*, što rezultira specifičnim, vrtećim izgledom krova i stoji u podlozi njihovog naziva. *Vrtujak* je zvrk (Milat Panža 2015: 471) odnosno *vrtujät* znači okretati se oko nečega (Žuvela Doda 2011: 100). S priličnom sigurnošću možemo ustvrditi da se naziv *vrtujak* za navedeni tip građevina upotrebljavao barem od 1940-ih,³ no nije poznato je li korišten tijekom prve polovice 20. stoljeća. Pojedina kazivanja potvrđuju da se u tom, ranijem, razdoblju koristio naziv *kućerac* i *kućac*.⁴ Tome svjedoči naziv *kućerac* okamenjen u imenu *Nazorovog kućerca* u Spiliškoj. Stoga se postavlja pitanje jesu li nazivu *vrtujak* prethodili *kućerac* i *kućac* (Barčot et al. [2009]: 7) ili se koristilo više različitih naziva. Ovaj se tip građevina i na širem istarskom i kvarnerskom prostoru najčešće označava nazivljem u čijem je osnovnom značenju uvijek „kuća“: *casita*, *hižica*, *hiška*, *kućica*, *kažun*. No, isto tako treba istaknuti da su se tamo, jednako kao i u Veloj Luci, slični nazivi koristili i za druga skloništa poput kuća na jednu i dvije vode (Stepinac Fabijanić 2013: 239-240; Barčot et al. [2009]: 7). S ovim vremenskim odmakom na pitanje „izvornog“ naziva gotovo je nemoguće dati siguran i jednoznačan odgovor jer nam nedostaju kazivači. Skloni smo vjerovati da je ono bilo šaroliko i da je moguće da su različiti korisnici koristili različito nazivlje. Ta svojevrsna neodređenost provlači se sve do početka 21. stoljeća. Na primjer, u prikazu *luških* lokaliteta u *Luškom libru* vrtujak na Heretovoj gradini se naziva „kuća na pavijun“ (Žuvela 1998: 147–148).⁵ Spominju se i kao „kućice na vrtujak“ (Dragojević Ćosović 2006: 45). To treba pripisati činjenici što su vrtujci od svoga nastanka do početka 21. stoljeća bili poznati isključivo uskom krugu ljudi, uglavnom obiteljima graditelja i nikada

² Pseudokupola označava nepravilni svod građen konzolnom tehnikom. Sva tri pojma, tj. sintagme se ovdje koriste u istom značenju. O samoj tehnici vidjeti više u poglavlju Gradnja vrtujaka, picuna i drugih suhozidnih skloništa s pseudokupolom.

³ Kazivanje J. Ž. G. (2020), S. Ž. L. (2020) i F. Ž. T. (2020).

⁴ Kazivanje J. R. N. (2020) i M. Ž. G. (2008).

⁵ Zanimljivo je da se u tekstu navodi da je upravo prilikom ove posjete lokalitet prozvan „Heretova gradina“.

Skloni smo vjerovati da su izvorni nazivi za ove građevine bili šaroliki i da su različiti korisnici koristili različito nazivlje. Ta svojevrsna neodređenost provlači se sve do početka 21. stoljeća.

nije postojala potreba za usustavljanjem naziva niti dodjeljivanjem vlastitih imena pojedinim vrtujcima. Prozaično rečeno, ljudi su nekada poznavali svoje *baščine* i nisu imali vremena upoznavati se s tuđima niti obilaziti ona mjesta gdje nisu imali nekog konkretnog posla. Danas, kao promatrači sa strane imamo potrebu ne samo terminološki „ukalupiti“ sve pojave nego ih označiti vlastitim nazivom. Iako su vrtujci kao građevine nastajale u određenom vremenskom razdoblju, nematerijalni segment još je uvijek, moglo bi se reći, „u izgradnji“.

Specifičnu razvojnu pojavu karakterističnu za *luški* kontekst predstavljaju građevine koje se nazivaju picuni (*Preturov i Antetovića picun*). Riječ *picún* znači vrh, špic (Žuvela Doda 2011: 74). Zajednički nazivnik picuna i vrtujka je primjena nepravog svođenja, tj. konzolne gradnje u izvedbi osnovne konstrukcije. No, kod picuna slaganje kamena tehnikom nepravog, konzolnog svođenja započinje gotovo od samog poda, završavajući velikom pločom nad kojom je sazidan uski krnji stožac – toranj. Iako je motivacija za nazivlje vrtujaka i picuna više nego očigledna i jednostavna, ono je mnogoznačno, što ponekad dovodi do određene leksičke zbrke, ponajprije u stručnoj upotrebi. U svakodnevnoj upotrebi jasno se vrši distinkcija između vrtujaka i picuna. No, u stručnim obradama „vrtujak“ se koristi kao širi pojam za sve građevine s nepravim svođenjem na području Vele Luke, a u užem smislu samo za one građevine s nepravim svođenjem čiji su krovovi izvana prekriveni karakteristično složenim kamenim pločama. To načelno nije loše rješenje zbog potrebe da se jednim nazivom obuhvate sve pojavnosti, no tu bi razliku u značenjskom obuhvatu trebalo nedvosmisleno naglasiti. Osim građevina, *picún* označava i kamen približno piramidalnog ili stožastog oblika koji

poklapa završnu ploču na vrhu vrtujka. Međutim, *picún* se također koristio kao naziv za izdužene kamene konstrukcije u obliku tornjića na koje su se postavljale pločice za hvatanje *juna* (grabljivica iz porodice jastrebova).⁶ Moguće je da su ove strukture i poslužile kao svojevrsni predložak za izvedbu gornjeg dijela picuna kao građevina.

Gradnja vrtujaka,⁷ picuna i drugih suhozidnih skloništa s pseudokupolom

Konstruktivni elementi⁸

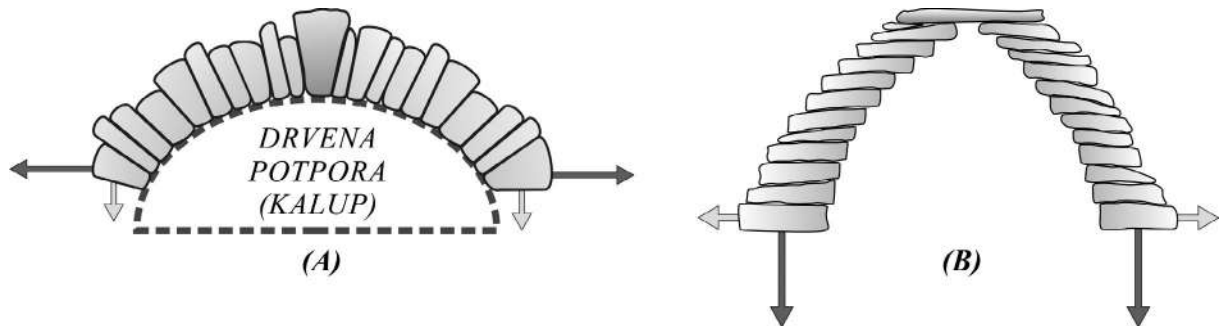
Većina vrtujaka i svi picuni su izgrađeni isključivo od kamena, bez primjene drugih građevinskih materijala. Iznimke su vrtujci 3 i 13 kod kojih je unutarnji nadvratnik od drva (*podboj*) i vrtujci 8, 10 i 13 u čijoj unutrašnjosti se nalazi jedna ili više poprečnih drvenih greda u predjelu krovišta. Glavni konstruktivni elementi vrtujka su obodni zid ($m\frac{1}{2}r$), nepravi svod u formi kupole (pseudokupola) i vanjski pokrov kamenih ploča nad pseudokupolom. Od navedenih elemenata, upravo je nepravi svod onaj koji je vrtujcima i picunima osigurao dugotrajnost i vizualnu posebnost, a svojim graditeljima „alat“ za izražavanje vlastite kreativnosti.

Za razliku od pravog svoda (koji se u bačvastoj formi pojavljuje u narodnom graditeljstvu pod nazivom *volat* u funkciji nadsvođenja, primjerice, *gustrine*, dvorišnog prostora i ulaza u konobu, a u formi kupole u funkciji nadsvođenja ložišta krušne peći), nepravi svod se gradi bez ikakve pomoćne nosive konstrukcije (primjerice, drvenog kalupa koji se nakon izgradnje *volta* uklanja ili pješčanog kalupa u slučaju krušne peći). Sljedeća razlika između pravog i nepravog svoda koju je važno naglasiti je u smjeru prevladavajućih sila koje se kroz konstrukciju

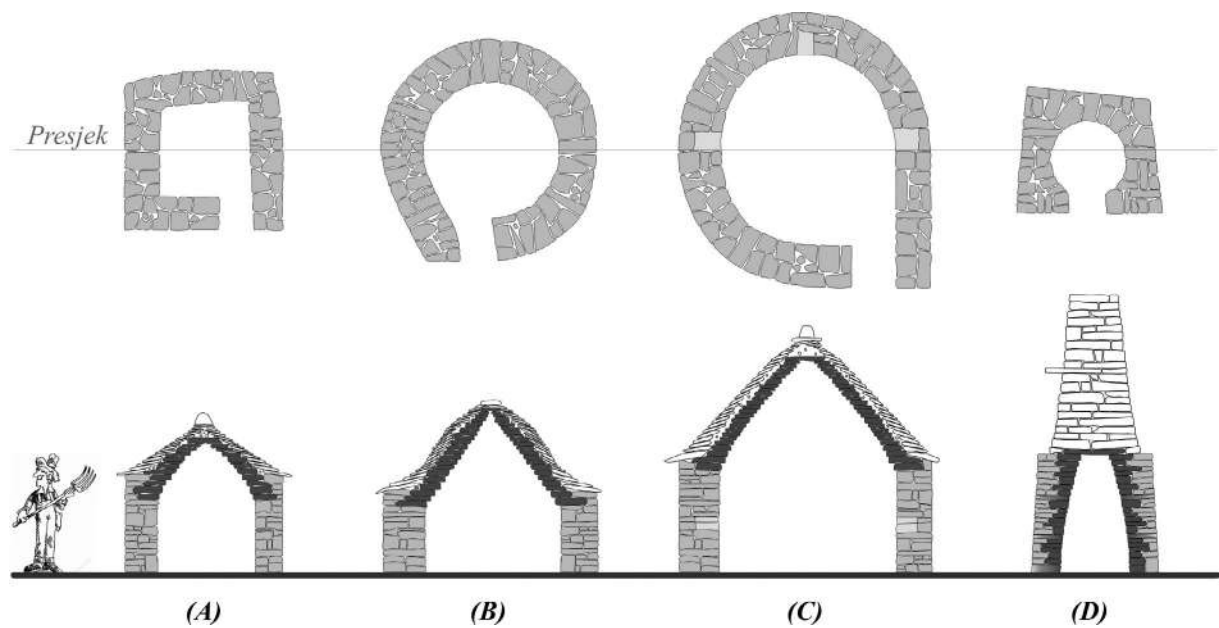
⁶ Kazivanje J. R. N. (2020).

⁷ Opis konstruktivnih elemenata i rasponi dimenzija ne uključuju vrtujak obitelji Kovačić-Kušan na Vlašića glavici i Bulumin vrtujak u Loziću zbog njihove specifične konstrukcije, te dva nova vrtujka. Svi ostali vrtujci su navedeni brojem iz njihova popisa.

⁸ Dimenzije vrtujaka i picuna preuzeli smo iz istraživanja koje je tijekom ljeta 2005. godine provela ekipa s ljubljanskog Arhitektonskog fakulteta (Juvanec 2006b), uz kontrolu i nadopunu. Zbog specifičnosti suhozidne građevine, metode mjerenja i upotrijebljenog mjernog uređaja ponekad su se javljala manja ili veća odstupanja u rezultatima naših mjerenja i onih dobivenih tijekom spomenutog istraživanja. U tim slučajevima smo za konačnu dimenziju uzeli srednju vrijednost rezultata različitih mjerenja, a zbog navedenih razloga sve dimenzije opisali kao približne.

Prilog 1. Vertikalni presjek pravog (A) i nepravog (B) svoda s prikazom približnog odnosa sila na bočne nosive zidove.
Crtež: Ivan Tabain

Prilog 2. Tloct i vertikalni presjek za tri vrtujka i jedan picun.

(A) Heretov vrtujak pod Velim vrhom (11): tloct – približno pravokutan, pseudokupola – približno piramidalna, pokrov – stožast. (B) Lesetov vrtujak na Potoračju (6): tloct – kružni (nepravilan), pseudokupola – stožasta, pokrov – zvonast. (C) Grizunov vrtujak u Češvinovoj (8): tloct – hibridni (elipsast – pravokutan), pseudokupola – približno stožasta (uz blagu konkavnost), pokrov – približno stožast. (D) Antetovića picun na Gornjoj Njivici (1): tloct – iznutra kružni, izvana pravokutan, pseudokupola – (neizržita) približno stožasta, nadgradnja u obliku tornja (picun) – krnji stožac.

Crtež: Ivan Tabain

svoda prenose na bočne nosive zidove, a posljedica su geometrije raspodjele strukturnih elemenata svoda. Tako je u slučaju pravog svoda (prilog 1 - A) prevladavajući smjer sila horizontalan što zahtijeva osiguravanje snažne bočne potpore svodu (primjerice, prirodna stijena ili masivni zid). Nasuprot tome, tehnikom nepravog svođenja (prilog 1 - B) dobiva se konstrukcija kod koje je prevladavajući smjer sila vertikalna pa se time ublažava zahtjev za masivnošću bočne potpore svoda (tako je u primjeru vrtujka 9 debljina sjevernog i južnog *mîra* svega 0,2 m). Konačno, nepravi svod se gradi bez upotrebe vezivnog sredstva, dok je za izgradnju pravog svoda potrebno prostor između susjednih strukturnih elemenata ispuniti vezivom ili klesanjem postići njihovo potpuno priljublivanje. S obzirom

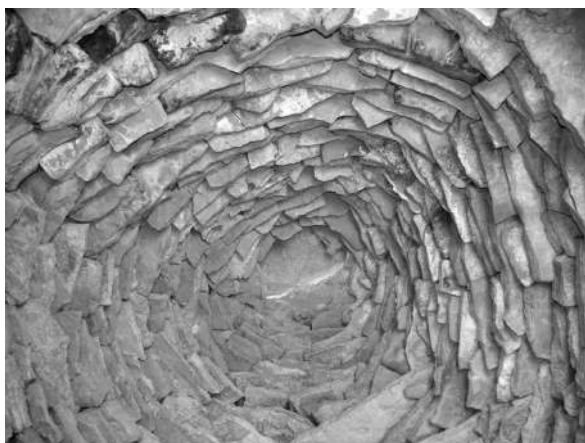
Za razliku od pravog, nepravi svod se gradi bez ikakve pomoćne nosive konstrukcije i vezivnog sredstva, a kod njegove konstrukcije prevladavajući smjer sila je vertikalna pa se time ublažava zahtjev za masivnošću bočne potpore svoda.

na strukturu tla, pretpostavljamo da su temelji *mîra* plitki te da dosežu čvrstu stjenovitu podlogu. Njime je formirana građevina (prilog 2) koja je u tlocrtu kružnog (pravilnog, nepravilnog ili elipsastog – osam vrtujaka), pravokutnog (šest vrtujaka) ili hibridnog oblika (tri vrtujka). Taj oblik je uvjetovan konfiguracijom terena, položajem građevine u odnosu na susjedne konstrukcije s kojima je često organski povezana (suhozidi – *meje* i/ili *gustrina*) i namjenom. Za sve vrtujke jedini otvor u *mîru* je ulazni, a tamo gdje je to bilo moguće smješten je na onoj strani koja je zaklonjena od neugodnih vjetrova karakterističnih za mikrolokaciju. Tamo gdje to nije bilo moguće, graditelj je bočnim položajem ulaza osigurao da dio unutrašnjosti bude zaklonjen od vjetrova

i njime nošene kiše. Ulazni otvor je redovito nizak - u intervalu približnih vrijednosti od 0,85 m (vrtujak 14) do 1,65 m (vrtujak 20) s prosjekom od 1,20 m, pa se za ulazak potrebno prignuti, a zatvarao se priručno daskama ili granjem,⁹ a moguće čak i drvenim vratima što sugerira očuvana vertikalna drvena letva kod ulaza vrtujka 9. Nad ulaznim otvorom se nalaze većinom dva nadvratna kamena – unutarnji i vanjski (*gornji prag* - izduženi i neobrađeni kamen pravilnog oblika) od čije visine redovito započinje pseudokupola s unutarnje strane *mîra*. Od dodatne funkcionalne opreme s unutarnje strane *mîra* često nalazimo manje niše za odlaganje stvari (*punistrica*), a s vanjske strane kod par vrtujaka (primjerice, kod vrtujka 8) istureni kamen s prirodnom rupom s mogućom namjenom vezivanja životinje. Debljina *mîra* vrtujaka je u intervalu približnih vrijednosti od 0,20 m (vrtujak 9) do 0,90 m (vrtujak 4) s prosjekom od 0,62 m. Ploština tla omeđenog unutarnjim dijelom *mîra* je u intervalu približnih vrijednosti od 2,00 m² (vrtujak 17) do 8,75 m² (vrtujak 9) s prosjekom od 4,25 m².

S unutarnje strane *mîra*, redovito od visine nadvratnog kamena započinje drugi konstruktivni element vrtujka – pseudokupola (prilog 2). Riječ je o nosivoj strukturi za čiji unutarnji oblik (oku vidljiv dio) bi općenito mogli reći da je oblika krnjeg stošca. Ipak, taj oblik nije uvijek pravilan – nepravilnosti se očituju u udubljenosti (konkavnosti) i/ili ispupčenosti (konveksnosti) vidljive forme, u nesimetričnosti i u njejoj izrazitoj izduženosti (specifičnost vrtujaka 9 i 13). Dodatno, unutarnji oblik pseudokupole vrtujka 11 je približno piramidalan (krnja četverostrana piramida). Pseudokupola je izgrađena slojevitim i konzolnim postavljanjem kamena, većinom pločastog oblika, tako da veći dio njihova volumena leži na prethodnom sloju (iznad procijepa dvaju susjednih kamena iz prethodnog sloja – križanje kamena), a ostatak strši u prostor (prilog 3). Na taj način je postupno formiran stabilan svod bez potrebe za dodatnom unutarnjom potporom. Ako je izgradnja pseudokupole započela na *mîru* čiji unutarnji tlocrt nema kružni (pravilan, nepravilan ili elipsast) oblik, tada se postupno, uzastopnim slojevima ta početna „nepravilnost“ svodila na kružni horizontalni presjek, po visini sve uži. Izgradnja pseudokupole završena je postavljanjem jedne veće tjemene ploče (*čep*) ili

⁹ Kazivanje J. R. N. (2020).

Prilog 3. (A) Uzastopni kameni slojevi pravilnog kružnog horizontalnog presjeka, po visini sve uži, tvore pseudokupolu Grizunova vrtujka u Češvinovoj (8). (B) Uzastopni kameni slojevi izrazito elipsastog horizontalnog presjeka, po visini sve uži, tvore izduženu pseudokupolu Ićotova vrtujka u Spiliškoj (13) Foto: Ivan Tabain (rujan 2020.)

više manjih ploča na njenom vrhu čime je unutarnji prostor vrtujka definiran. Visina tog prostora (od tla do tjemene ploče) je u intervalu približnih vrijednosti od 1,75 m (vrtujak 12) do 3,35 m (vrtujak 8) s prosjekom od 2,40 metara.

Za razliku od unutarnjeg dijela *mîra* koji završava na visini (unutarnjeg) nadvratnog kamena, vanjski dio je kod većine vrtujaka dodatno povišen (osim kod vrtujaka 12 i 20). Vanjska visina *mîra* u području ulaznog otvora je u intervalu približnih vrijednosti od 1,20 m (vrtujak 14) do 2,10 m (vrtujak 13) s prosjekom od 1,55 m. Strukturni elementi ovog dijela *mîra* svojom težinom dodatno stabiliziraju (učvršćuju) početne slojeve pseudokupole.

Završetkom pseudokupole graditelj je dobio nosivu konstrukciju koja mu je omogućila daljnju nadgradnju. Tako pseudokupola vrtujka nosi težinu kružno i slojevito postavljenih kamenih ploča koje objektu daju prepoznatljiv „vrteći“ izgled. Uloga tog završnog konstruktivnog elementa je višestruka. Prije svega on svojom težinom dodatno stabilizira pseudokupolu jer njenim strukturnim elementima daje dodatni oslonac - protutežu te među susjednima povećava silu trenja čime je umanjena mogućnost njihova pomicanja. Nadalje, taj završni sloj štiti objekt od prodora vode u unutrašnjost jer nagib strukturnih elemenata pseudokupole ne može osigurati u dovoljnoj mjeri tu zaštitu. Izgradnja ovog konstruktivnog elementa vrtujka započela je slaganjem prvog reda (sloja) kamenih ploča (*kotal*) koje su najvećim dijelom oslonjene na *mîr*, a eventualno manjim unutarnjim dijelom

Pseudokupola je izgrađena slojevitim i konzolnim postavljanjem kamena, većinom pločastog oblika, tako da veći dio njihova volumena leži na prethodnom sloju, a ostatak strši u prostor. Na taj način je postupno formiran stabilan svod bez potrebe za dodatnom unutarnjom potporom.

na pseudokupolu. To su najveće ploče od kojih je pokrov izgrađen. One su postavljene tako da blago strše preko vanjskog oboda *mîra* pod malim nagibom prema vani u svrhu ranije spomenute zaštite od prodora vode. Prateći taj obod, sloj *kotala* zadržava vanjski oblik *mîra* (kružni, pravokutni ili hibridni). Nakon tako postavljenog prvog reda ploča, dalje su u visinu posloženi novi uzastopni redovi ploča raznih veličina, u pravilu s visinom sve manjih, koji zadržavaju ili postepeno poprimaju kružni oblik. Oslonac za ploče novih redova pružaju ploče iz prethodnog reda, pseudokupola i sitniji kameni materijal kojim se po potrebi popunjava prostor između pseudokupole i vanjskih pokrovnih

ploča.¹⁰ Svaka ploča u novom sloju je postavljena tako da prekriva veći dio procijepa između dviju susjednih ploča iz prethodnog reda uz zadržavanje nagiba prema vani. Nizanje uzastopnih redova ploča je završeno par desetaka centimetara iznad čepa pseudokupole. Iznad zadnjeg reda je postavljena završna ploča koja ga prekriva i učvršćuje. Izgradnja pokrova, ali i cijelog vrtujka završava postavljanjem grubo obrađenog ili prirodno piramidalnog kamena na tu ploču – *picuna* (ipak, nemaju svi vrtujci svoj *picun*). Osim dekorativne, *picun* ima i konstruktivnu ulogu jer učvršćuje završnu ploču. Pokrov vrtujaka ostvaren je u oblicima od stožastog do zvonastog (prilog 2). Za usporedbu, istu formu nadgradnje pseudokupole posjeduju istarski *kažuni*. Kao razliku navodimo primjere *bunje* šibenskoga kraja, smokviške *torete* i hvarskog *trima* kod kojih pseudokupola nosi veći dio težine kamenog materijala koji je kao vanjski sloj (plašt) posložen u formi (više)stepenog suhozida koji se uzdiže do pred sam vrh objekta. Nadalje, pseudokupola vapnenice (*klačine*) ima lokalni naziv *bulta*, a nosi težinu velike količine kvalitetnog kamena (*kotal*) koji će se u procesu gorenja *klačine* pretvoriti u vapno – *klak* (Žuvela 2011: 130).

Kao što je ranije spomenuto, nazivom *picun* se u veloluškom govoru označava i vrlo specifičan tip suhozidnog skloništa - *Preturov* i *Antetovića picun* (prilog 2). U ovome slučaju je primjena konzolne metode nadsvođenja prostora započela gotovo od samoga tla, a završila postavljanjem veće tjemene ploče nad, za razliku od vrtujaka, neizrazitom pseudokupolom koja je time postala unutarnja strana *mîra*. Nadsvođeni prostor je u oba primjera malih dimenzija te može pružiti sklonište za najviše dvoje ljudi. Konkretno, ploština tla nadsvođenog prostora je približno 0,95 m² (1,20 m²) uz unutarnju visinu od približno 2,02 m (1,87 m) za *Preturov picun* (*Antetovića picun*). Graditelji su ovom osnovnom konstruktivnom elementu dodali još jedan, potpuno druge namjene. Na ravnoj površini iznad nadsvođenog prostora koja je definirana vanjskim rubom *mîra*, uzdiže se krnji stožac, također izgrađen u tehnici suhozida, s

konzolno postavljenim debljim kamenim pločama kao stepenicama. Upravo je ovaj konstruktivni element priskrbio naziv cijeloj građevini.

Specifičnu formu predstavljaju skloništa u cijelosti uklopljena u suhozid. Ona po ničemu nisu izrazita u prostoru te je ulazni otvor jedini element skloništa koji otkriva njegovo postojanje. Veličine ulaza i unutarnjeg prostora sugeriraju namjenu u vidu priručnog skladišta ili skloništa od kiše i vjetra.

U unutrašnjosti vrtujaka i *picuna* obično se nalazi vrlo malo namještaja i opreme što ih izdvaja u hrvatskom kontekstu (Juvanec 2006a: 32). Većina građevina posjeduje improvizirana i pomična sjedala od pravilnih debljih kamena, a u vrtujku 13 se nalazi prava kamena klupa (*fižul*), visine oko 40-ak cm, koja prati zaobljenu liniju *mîra*. Ognjišta su otvorenog tipa – vatrište je tek priručno ograđeno kamenom. U svrhu boljeg odvođenja dima iz unutrašnjosti vrtujaka 8 i 10, u predjelu krovišta, a nasuprot ulaznim vratima, izveden je manji otvor. U pojedinim vrtujcima (8, 10 i 13) su očuvane poprečne drvene grede u predjelu krovišta za koje ne prepoznajemo konstruktivan značaj, već moguću namjenu vješanja odjeće zbog sušenja. Pod vrtujaka i *picuna* je zemljani ili kameni živac, često neravan s padom prema ulazu.

Specifičnu formu predstavljaju skloništa u cijelosti uklopljena u suhozid. Ona po ničemu nisu izrazita u prostoru te je ulazni otvor jedini element skloništa koji otkriva njegovo postojanje. Graditelji su prilikom izgradnje *meje* u njenoj unutrašnjosti formirali prostor malih dimenzija nad kojim su konzolnom tehnikom izgradili vrlo plitku pseudokupolu. Njena nadgradnja je nastavak suhozida do njegove gornje (hodne) površine. Veličine ulaza i unutarnjeg prostora sugeriraju namjenu u vidu priručnog skladišta alata i/ili skloništa od kiše

10 Sitno klinasto kamenje se umetalo (*posotavalo*) već prilikom izgradnje pseudokupole u svrhu stabiliziranja njenih strukturalnih elemenata. N. Z. S. (2020) je prilikom gradnje vrtujka na Stanima nasipavala sitnije kamenje (*savuru*) što je omogućilo hodanje po pseudokupoli prilikom njene izgradnje. Nasipavanjem savure dobila je ravnomjerniju podlogu za postavljanje završnog sloja ploča i postigla stabilizaciju pseudokupole što je posebno važno kod većih objekata.

i vjetra za uglavnom jednu osobu.¹¹ Takva su nam poznata tri na predjelima Lozić, Prapatna i Bradat. Vjerojatno postoji još sličnih skloništa.

Teorija konstrukcije

U nastavku iznosimo razmatranja u svrhu otkrivanja mogućih pravila koja su korištena prilikom izgradnje vrtujaka s posebnim naglaskom na konstrukciju pseudokupole. Napominjemo da opisana pravila nisu rezultat stručnih građevinskih proračuna provedenih u skladu sa zakonima statike, a kojima je dan idealan model izgradnje. Ona su rezultat analize dimenzija vrtujaka. Kao takva, shvaćamo ih kao moguća, a oslovljavamo kao teorijska.

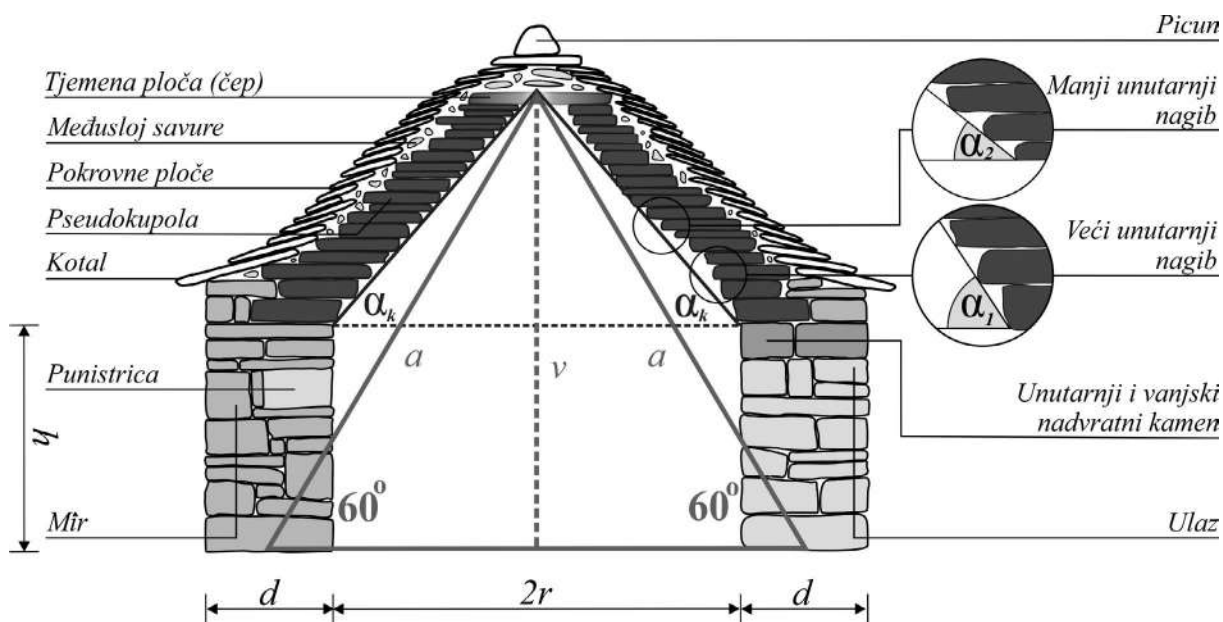
Vertikalni presjek vrtujka (prilog 4) omogućava nam uočavanje razlika u obliku i intuitivno razumijevanje uvjeta stabilnosti pseudokupole. U slučaju pseudokupole približno stožastog unutarnjeg oblika (krnji stožac) susjedni strukturni elementi uzastopnih slojeva svojim isturenim dijelom približno prate ravnu liniju (tzv. izvodnicu stošca). Zbog toga možemo reći da takva pseudokupola ima približno stalan unutarnji nagib (kut između vodoravne linije i linije određene rubnim točkama susjednih strukturnih elemenata iz uzastopnih slojeva). Isto možemo reći i za pseudokupolu čiji je unutarnji oblik približno piramidalan (krnja četverostrana piramida). Odstupanja od stožaste forme se pojavljuju kada susjedni strukturni elementi uzastopnih slojeva svojim isturenim dijelom ne prate ravnu, već zakrivljenu (konkavnu i/ili konveksnu) liniju. U tom slučaju možemo reći da pseudokupola ima promjenjiv unutarnji nagib. Na intuitivnoj razini možemo zaključiti da uz povećanje unutarnjih nagiba, prilikom izgradnje, nastaje stabilnija pseudokupola čija je nosivost također uvećana. Naime, veći unutarnji nagib je posljedica promjene odnosa dvaju dijelova volumena strukturnih elemenata u korist onoga koji se naslanja na prethodni sloj. Međutim, takva konstrukcija zahtijeva mnogo kvalitetnog građevinskog materijala, a njena visina može postati nepotrebno velika. Dodatno, stabilnost vanjskih odvodnih ploča (kojima se pseudokupola

mora prekriti) se umanjuje. U suprotnom slučaju smanjivanja unutarnjih nagiba posljedično nastaje nestabilnija konstrukcija kojom se definira prostor manje visine.

Pretpostavljamo da je graditelj poznao prednosti i nedostatke pseudokupole te se vodio određenim pravilima u izgradnji stabilne, nosive i visinom funkcionalne konstrukcije uz racionalnu primjenu građevinskog materijala.

Na temelju navedenoga pretpostavljamo da je graditelj poznao prednosti i nedostatke pseudokupole (na temelju vlastitog ili tuđeg iskustva) te da se vodio određenim pravilima u izgradnji stabilne, nosive i visinom funkcionalne konstrukcije uz racionalnu primjenu građevinskog materijala. Obzirom na nedostatak usmenih i pisanih izvora koji bi ta pravila mogli otkriti, današnjem istraživaču i graditelju preostaje da ih pokuša „iščitati iz kamena“. Tako je nakon istraživanja koje je tijekom ljeta 2005. godine provela ekipa s ljubljanskog Arhitektonskog fakulteta, predvođena Borutom Juvanecom, utvrđeno da vrtujci u vrlo dobroj mjeri svojim dimenzijama udovoljavaju konstruktivnom pravilu koje je utvrđeno i kod drugih tipova građevina koje su nadsvođene pseudokupolom: u vertikalnom presjeku vrtujka je moguće upisati jednakostraničan trokut i to na taj način da se njegova dva vrha nalaze u podnožju vrtujka, u središtu nasuprotnih dijelova *mîra*, a treći vrh je definiran tjemenom pločom pseudokupole. Duljina stranice takvog trokuta je stoga jednaka: $a = 2r + d/2 + d/2$, pri čemu je $2r$ unutarnja širina vrtujka, a d debljina *mîra*. Primjenom Pitagorina poučka se za takav trokut dobije da je njegova visina (unutarnja visina vrtujka) jednaka duljini stranice a (unutarnja širina vrtujka uvećana za debljinu *mîra*) pomnoženom polovinom korijena broja tri (Juvanec 2006b: 37). Navedenim pravilom

¹¹ Prema obiteljskoj predaji, u sklonište u meji na Bradatu, kojeg je sagradio Kuzma Mirošević zvan Zero, jednom se prilikom pred kišom sklonilo čak četvero ljudi sa sedlom od *ogote*, kazivanje A. M. D. (2020.).

Prilog 4. Vertikalni presjek nepostojećeg (teorijskog) vrtujka s upisanim jednakostraničnim trokutom kao teorijskim pravilom izgradnje. Ako se konzolnom tehnikom izgradnje prati linija konopa, tada se ostvaruje pseudokupola pravilnog stožastog unutarnjeg oblika sa stalnim unutarnjim nagibom koji je jednak kutu nagiba konopa α_k (lijevi vertikalni presjek pseudokupole). Odstupanja od stožaste forme se pojavljuju kada susjedni strukturni elementi uzastopnih slojeva svojim isturenim dijelom ne prate ravnu, već zakrivljenu (konkavnu i/ili konveksnu) liniju (desni vertikalni presjek pseudokupole). Tada pseudokupola ima promjenjiv unutarnji nagib. Postavljanjem tjemene ploče ostvarena je unutarnja visina iznosa manjeg od planiranog (visina štapa). Crtež: Ivan Tabain

uspostavljen je odnos između širine građevine (dimenzija a) i njene unutarnje visine (dimenzija v). Određivanje visine v nije jednoznačno uvjetovano opisanim matematičkim postupkom, već ga je moguće provesti i praktično. Primjerice, upotrebom dužeg komada konopa moguće je na tlu formirati jednakostraničan trokut željene duljine stranice a .¹² Visinu tog trokuta, odnosno unutarnju visinu buduće građevine, sada vrlo jednostavno možemo utvrditi i preuzeti uz pomoć drugog komada konopa ili drvenog štapa što može biti posebno korisno jer se štap kasnije može postaviti vertikalno u središte građevine te je na taj način unutarnja visina v obilježena u prostoru. Izgradnjom unutarnje strane *mira* (do visine nadvratnog kamena), s vrha tog štapa se može zategnuti pomoćni konop do mjesta gdje započinje nadsvođenje (od visine nadvratnog kamena). U slučaju da se konzolnim načinom izgradnje prati linija konopa tada se ostvaruje pseudokupola pravilnog stožastog unutarnjeg oblika sa stalnim unutarnjim nagibom koji je jednak kutu

nagiba konopa α_k . Mjera tog kuta mora biti manja od 60° . Prilikom izgradnje pseudokupole vrtujka na Stanima tijekom 2006. godine, graditeljica je koristila štap postavljen vertikalno u centru građevine. Konopi zategnuti od njegova vrha do unutarnjeg oboda mira (od kojega je započela izgradnja pseudokupole) služili su prvenstveno za vertikalnu stabilizaciju štapa, a dodatno i za približno usmjeravanje (ne praćenje) prilikom konzolne izgradnje. Naime, bez ovakve pomoći postojala bi velika mogućnost da geometrijski centar uzastopnih slojeva pseudokupole postepeno „pobjegne“ od centralne vertikalne osi građevine što bi umanjilo statičku i estetsku vrijednost cijele građevine. Prilikom utvrđivanja unutarnje visine, graditeljica se nije vodila nekim pravilom, već je ostvarena visina rezultat želje za funkcionalnim ulazom i unutarnjim prostorom, konačnim estetskim doživljajem građevine i datosti građevinskog materijala.¹³ Iskustvo graditeljice pokazuje da je stabilnu i funkcionalnu građevinu moguće izgraditi bez unaprijed zadanog odnosa širine i visine, ali uz nužnu potrebu korištenja priručnog sredstva (štapa i konopa) prilikom izgradnje pseudokupole te uz dovoljnu količinu

12 Pretpostavljamo da je graditelj odredio dimenzije tlocrta buduće građevine u skladu s prostornim uvjetima, količinom i kvalitetom građevinskog materijala i svojim potrebama. Već tada je bilo moguće konopom preuzeti dimenziju a s poda, ali isto tako i tijekom ili po završetku izgradnje *mira*.

13 Kazivanje N. Z. S. (2020).

Stabilnu i funkcionalnu građevinu moguće je izgraditi bez unaprijed zadanog odnosa širine i visine, ali uz nužnu potrebu korištenja priručnog sredstva (štapa i konopa) za pseudokupolu te uz dovoljnu količinu kvalitetnog građevinskog materijala.

kvalitetnog građevinskog materijala. Nadalje, vodeći se dijelom njenim iskustvom, zaključujemo da je konačni unutarnji oblik pseudokupole uvjetovan građevinskim materijalom kojim graditelj raspolaže, njegovom željom (namjerom), mogućim pravilom konzolne ugradnje strukturnih elemenata i faktorom slučajnosti. Na postojanje pravila konzolne ugradnje upućuju kazivanja sudionika izgradnje veloluških *klačina* tijekom 1960-ih godina. Saznajemo da su se strukturni elementi *bulte* (koji su veličinom znatno veći od onih korištenih prilikom izgradnje pseudokupole vrtujaka) ugrađivali tako da se sa svoja tri dijela (3/4) oslanjaju na prethodno postavljane elemente, a s jednim dijelom (1/4) izlaze u prostor.¹⁴ Nije nam moguće utvrditi primjenu sličnog pravila kod vrtujaka, a recentni graditelji ne navode korištenje sličnog pravila, već rad „po osjećaju” i iskustvu. Ovdje je potrebno istaknuti jedinstvenost najmlađeg vrtujka izgrađenog u Žukovi. Pseudokupola i vanjski pokrov kamenih ploča, općenito dva različita konstruktivna elementa, u ovom slučaju su ujedinjeni u jednom elementu. Naime, strukturni elementi pseudokupole imaju izrazit nagib prema vani pa tako pružaju dovoljnu zaštitu od prodora vode u unutrašnjost vrtujka. Složenost ovakve konstrukcije potvrđuje činjenica da ju je graditelj ostvario nakon četvrtog pokušaja.¹⁵

Visina h od koje započinje nadsvođenje ima također iznimno važnu ulogu u izgradnji vrtujka. Utvrđivanje te visine uvjetovano je potrebom za

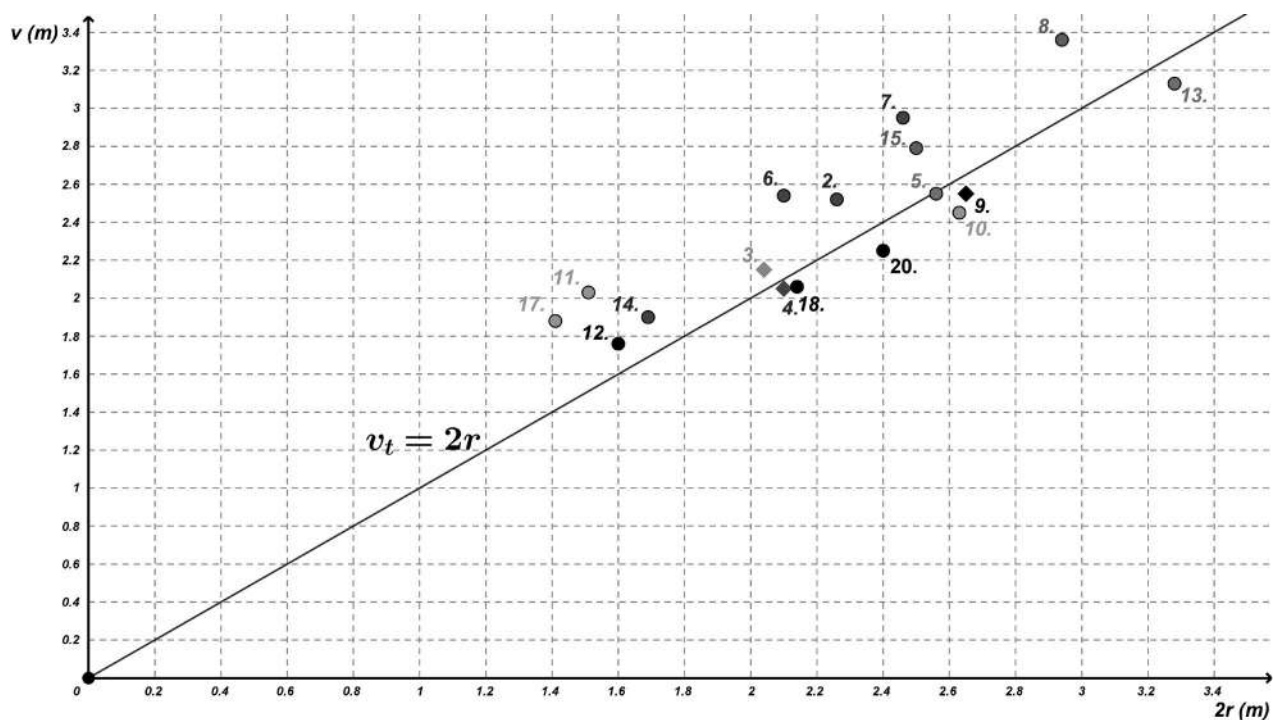
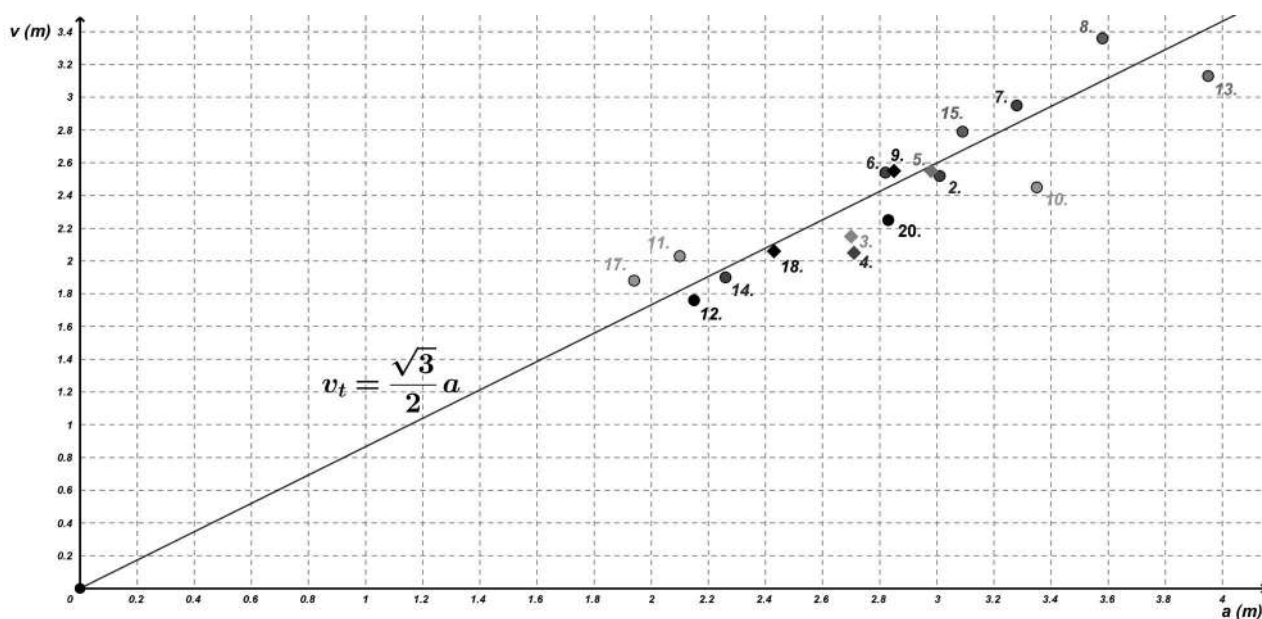
funkcionalnim ulazom jer nadsvođenje upravo započinje (unutarnjim) nadvratnim kamenom ili neposredno iznad njega. Izgradnja previsokog ulaza, uz definiranu unutarnju visinu vrtujka, uvjetuje pseudokupolu manjih unutarnjih nagiba pa time i manje stabilnu (primjerice, krovna konstrukcija vrtujka 20 je vidljivo umanjene stabilnosti). U suprotnom, prenizak ulaz uvjetuje vrlo stabilnu pseudokupolu, ali na uštrb njegove funkcionalnosti. U nastavku, među ostalim, iznosimo analizu odnosa visine h i unutarnje širine $2r$ (uz teorijsko pravilo $h_t = r$) i analizu odnosa visine h i unutarnje visine v (uz teorijsko pravilo $h_t = v/2$).

Proporcijska analiza

Analizom utvrđenih dimenzija vrtujaka zaključujemo da je zaista moguće uspostaviti odnos između širine a ($a = 2r + d$) i unutarnje visine v u skladu s teorijskim pravilom (prilog 5 – A). Međutim, ovdje moramo naglasiti posebnost vrtujaka izduženog tlocrta ($a_{max} \times a_{min}$) koji bi temeljem teorijskog pravila uvjetovao dvije teorijske unutarnje visine v_t ($v_{t(max)}$ i $v_{t(min)}$). Smatramo da je u tom slučaju graditelj morao odabrati dimenziju a_{max} kao referentnu za utvrđivanje unutarnje visine po teorijskom pravilu. Naime, uz veću unutarnju visinu ($v_{t(max)}$) moguće je ostvariti stabilniju pseudokupolu uz funkcionalan ulaz. Smatramo da se jednakim odabirom potrebno voditi i prilikom analize dimenzija. Ipak, u svrhu utvrđivanja moguće primjene teorijskog pravila, odlučili smo se na prikaz „najboljih” dimenzija – od dviju širina a_{max} i a_{min} odabrali smo onu za koju je odstupanje stvarne visine v od odgovarajuće teorijske v_t najmanje. U skladu s tim možemo utvrditi da je apsolutna vrijednost odstupanja od teorijskog pravila u intervalu približnih vrijednosti od 1% do 16% s prosjekom od 7% (prilog 6 – A). Povežemo li rezultat proporcijske analize s vizualnim doživljajem vrtujka, tada bi se usudili ustvrditi da se veće negativno odstupanje od teorijskog modela očituje doživljajem „spljoštenosti” vrtujka promatranog iz odgovarajućeg položaja (vrtujci 3, 4, 9 i 10). Ako je graditelj zaista koristio štap odgovarajuće visine i konop kako je ranije u tekstu opisano, tada je postavljanjem tjemene ploče ostvarena unutarnja visina iznosa manjeg od planiranog, pa bi time mogli dijelom opravdati negativna odstupanja. U pozitivnim odstupanjima prepoznajemo ranije spomenute konstruktivne prednosti veće unutarnje visine.

¹⁴ Kazivanje J. Ž. G. (2020) i K. Ž. D. (2020).

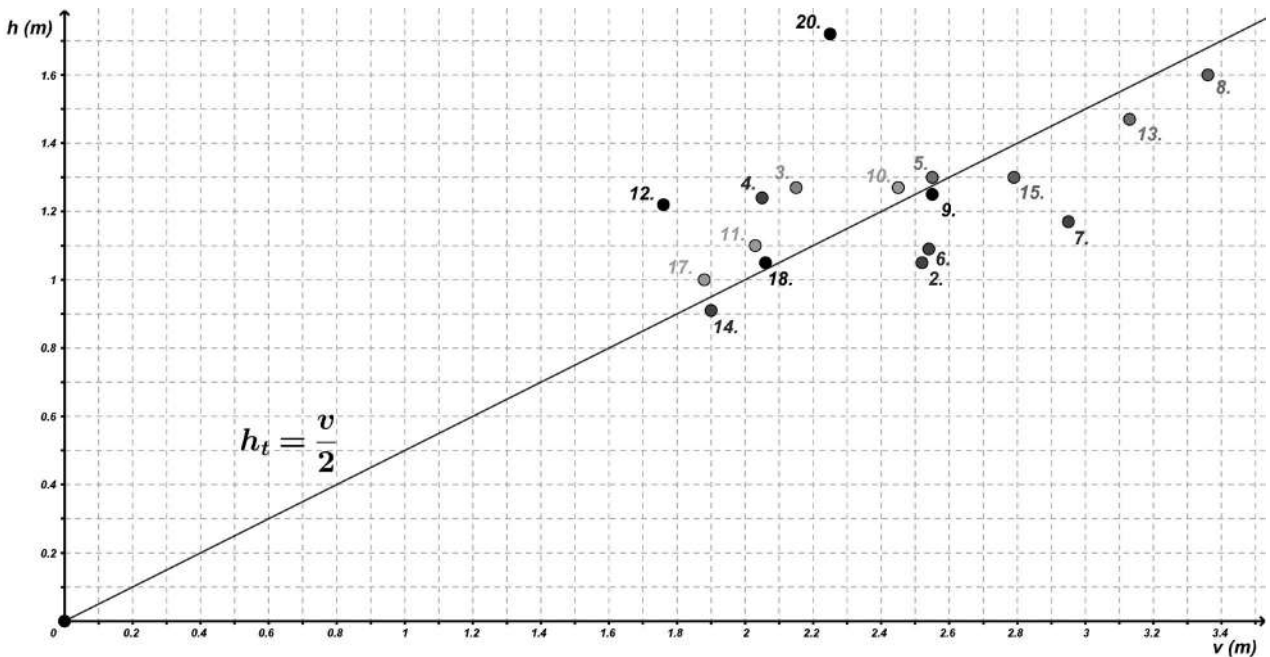
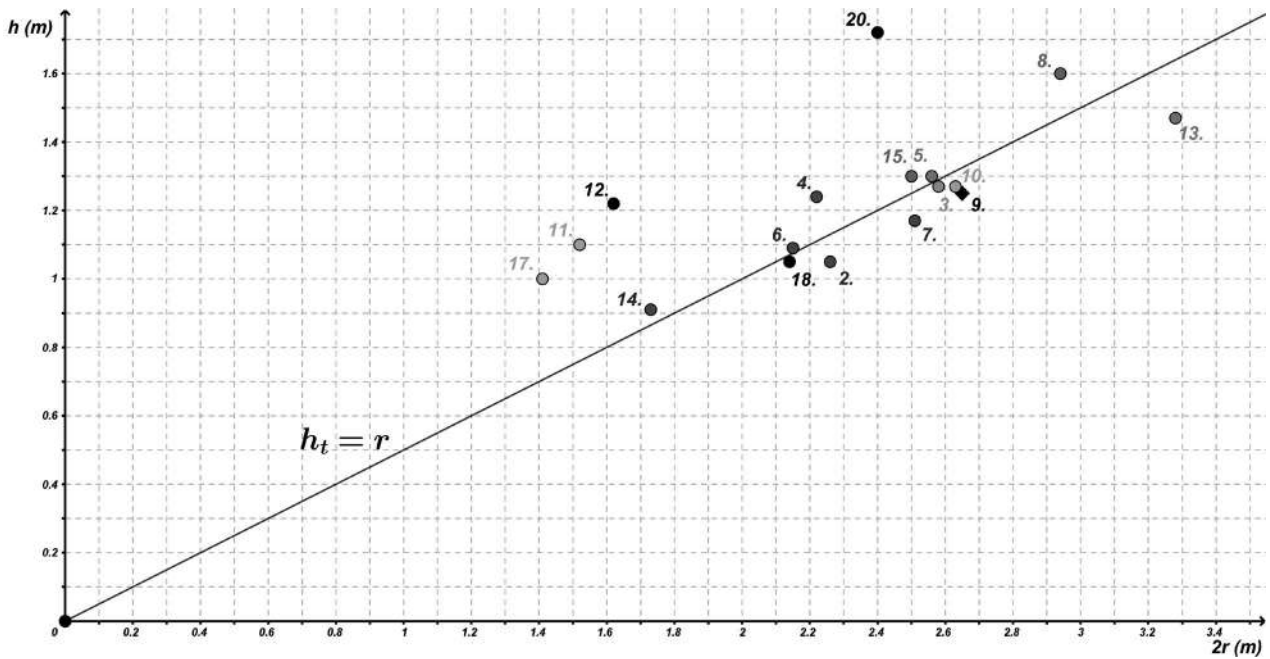
¹⁵ Kazivanje D. Ž. K. (2020).

Prilog 5. (A) Prikaz dimenzija (širina $a = 2r + d$, unutarnja visina v) za 17 vrtujaka u odnosu na liniju teorijskog odnosa širine i visine. U primjerima vrtujaka izduženog tlocrta $a_{\max} \times a_{\min}$ odabrana je ona vrijednost dimenzije a za koju je odnos prema visini v bliži teorijskom. Oznaka • je korištena uz odabir a_{\max} , a oznaka ♦ uz odabir a_{\min} .

(B) Prikaz dimenzija (unutarnja širina $2r$, unutarnja visina v) za 17 vrtujaka u odnosu na liniju teorijskog odnosa unutarnje širine i visine. U primjerima vrtujaka izduženog tlocrta $2r_{\max} \times 2r_{\min}$ odabrana je ona vrijednost dimenzije $2r$ za koju je odnos prema visini v bliži teorijskom. Oznaka • je korištena uz odabir $2r_{\max}$, a oznaka ♦ uz odabir $2r_{\min}$.

Pripremio: Ivan Tabain

Prilog 5. (C) Prikaz dimenzija (unutarnja širina $2r$, visina na kojoj započinje nadsvođenje h) za 17 vrtujaka u odnosu na liniju teorijskog odnosa unutarnje širine i visine. U primjerima vrtujaka izduženog tlocrta $2r_{max} \times 2r_{min}$ odabrana je ona vrijednost dimenzije $2r$ za koju je odnos prema visini h bliži teorijskom. Oznaka \bullet je korištena uz odabir $2r_{max}$, a oznaka \blacklozen uz odabir $2r_{min}$.
(D) Prikaz dimenzija (unutarnja visina v , visina na kojoj započinje nadsvođenje h) za 17 vrtujaka u odnosu na liniju teorijskog odnosa dviju visina.
Pripremio: Ivan Tabain

Grupa	Žuvela											Rubeša		Stiniva – Lozić			
	Lese					Grizun		Here			Taja						
Vrtujak	2.	4.	6.	7.	14.	8.	15.	10.	11.	17.	3.	5.	13.	9.	12.	18.	20.
(A) $\Delta v/v_t$ (%)	-4	-22 -12	+4	+4	-3	+8 +18	+4 +27	-16	+12	+12	-22 -8	-8 -1	-9 +27	-25 +3	-6	-13 -2	-8 +12
(B) $\Delta v/v_t$ (%)	+12	-8 -2	+21	+20	+12	+14 +23	+12 +43	-7	+35	+34	-18 +5	0 +9	-5 +42	-23 -4	+10	-4 +13	-6 +18
(C) $\Delta h/h_t$ (%)	-7	+12 +18	+1	-7	+5	+9 +17	+4 +33	-3	+45	+42	-2 +25	+2 +11	-10 +34	-24 -6	+51	-2 +15	+43 +81
(D) $\Delta h/h_t$ (%)	-17	+21	-14	-21	-4	-5	-7	+4	+8	+6	+18	+2	-6	-2	+39	+2	+53
(E) α_k	52°	36° 38°	54°	55°	50°	50° 52°	50° 57°	43°	51°	52°	34° 41°	45° 55°	45° 56°	38° 45°	34°	43° 48°	24° 29°

Prilog 6. (A) $\Delta v/v_t$: Odstupanje stvarne unutarnje visine (v) od teorijske (v_t) izraženo kao postotak u odnosu na teorijsku vrijednost. Gornji iznos predstavlja odstupanje uz odabir a_{max} , a donji uz odabir a_{min} .
 (B) $\Delta v/v_t$: Odstupanje stvarne unutarnje visine (v) od teorijske (v_t) izraženo kao postotak u odnosu na teorijsku vrijednost. Gornji iznos predstavlja odstupanje uz odabir $2r_{max}$, a donji uz odabir $2r_{min}$.
 (C) $\Delta h/h_t$: Odstupanje stvarne visine na kojoj započinje nadsvođenje (h) od teorijske (h_t) izraženo kao postotak u odnosu na teorijsku vrijednost. Gornji iznos predstavlja odstupanje uz odabir $2r_{max}$, a donji uz odabir $2r_{min}$.
 (D) $\Delta h/h_t$: Odstupanje stvarne visine na kojoj započinje nadsvođenje (h) od teorijske (h_t) izraženo kao postotak u odnosu na teorijsku vrijednost.
 (E) α_k : Izračunata približna vrijednost kuta nagiba konopa koji je mogao poslužiti graditelju prilikom izgradnje pseudokupole. Gornji iznos predstavlja kut nad širom unutarnjom dimenzijom r_{max} , a donji nad užom r_{min} .
 Svi iznosi u tablici zaokruženi su na najbliži cijeli broj. Vrtujci su podijeljeni u grupe ovisno o poznatom graditelju, obiteljskoj pripadnosti ili lokalitetu. Pripremio: Ivan Tabain

Dotadno analizirajući dimenzije uočili smo da je kod pojedinih vrtujaka iznos unutarnje visine v približno jednak iznosu unutarnje širine $2r$ (što je kao pravilo izgradnje u praksi jednostavnije provesti). Prilog 5 – B prikazuje odnos „najboljih“ dimenzija $2r$ ($2r_{max}$ ili $2r_{min}$) i v , a prilog 6 – B sadrži odgovarajuća odstupanja od teorijskog pravila $v_t = 2r$. Možemo utvrditi da je apsolutna vrijednost odstupanja u slučaju ovakvog teorijskog pravila izgradnje u intervalu približnih vrijednosti od 0 % do 43 % s prosjekom od 12 %. Iako manje vjerojatno kao opće teorijsko pravilo, pojedinačno bolje opisuje odnos dimenzija za neke vrtujke. Tu se posebno ističu vrtujci 4 i 10 koji su u početnom modelu imali najveće (negativno) odstupanje. Zanimljivo je primijetiti njihovu vizualnu sličnost.

Odnos visine h na kojoj započinje izgradnja pseudokupole i unutarnje širine $2r$ moguće je analizirati uz ponovni odabir „najboljih“ dimenzija (prilog 5 – C). Apsolutna vrijednost odstupanja od teorijskog pravila izgradnje $h_t = 2r/2 = r$ je u intervalu približnih vrijednosti od 1% do 51% s prosjekom od 15 % (prilog 6 – C). Prilog 5 – D prikazuje odnos visine h i unutarnje visine v , a teorijsko pravilo izgradnje u ovom slučaju je $h_t = v/2$. Apsolutna vrijednost

odstupanja od ovog teorijskog pravila je u intervalu približnih vrijednosti od 2 % do 53 % s prosjekom od 14 % (prilog 6 – D). Možemo zaključiti da je kod većine vrtujaka odnos dimenzija h i $2r$ i/ili h i v vrlo dobro opisan odgovarajućim teorijskim pravilom izgradnje (uz apsolutno odstupanje manje od 10 %). U većim pozitivnim odstupanjima ovdje prepoznamo mogući konstruktivni nedostatak. Naime, (pre)velika visina h na kojoj započinje nadsvođenje, uz definiranu unutarnju visinu v , može uvjetovati pseudokupolu manjih unutarnjih nagiba pa time manje stabilnu. U tom pogledu se posebno ističu vrtujci 12 i 20 kod kojih je, pretpostavljamo, funkcionalnost ulaza bio vrlo važan, ako ne i primarni cilj tijekom izgradnje.

Prilog 6 – E sadrži izračunate približne vrijednosti kuta nagiba konopa koji je mogao poslužiti graditelju prilikom izgradnje pseudokupole. Ujedno, svaku navedenu vrijednost kuta možemo uzeti i kao približnu srednju vrijednost unutarnjih nagiba pseudokupole.

Iako primjeri recentnih vrtujaka ukazuju na mogućnost izgradnje bez unaprijed definiranih pravila, mišljenja smo da to nije bio slučaj kod ostalih (starih) vrtujaka. Naime, u rezultatima proporcijske analize prepoznamo vrlo dobru

razinu arhitektonske egzaktnosti vrtujaka za koju smatramo da je uvjetovana određenim skupom pravila izgradnje. Nadalje, mišljenja smo da taj skup nije nužno jedinstven na razini svih vrtujaka, a u rijetkim primjerima prepoznamo mogućnost da je ideja pseudokupole preuzeta bez pratećih pravila te da je izgradnja provedena temeljem iskustva i intuicije graditelja. Jesu li „iz kamena iščitana“ pravila izgradnje zaista bila ona koje je veloluški graditelj koristio ne možemo sa sigurnošću potvrditi. Iako vrlo vjerojatna, ona mogu biti i posljedica drugih (općenitijih) pravila što ne bi promijenilo utvrđenu arhitektonsku egzaktnost. Dodatnu potvrdu postojanja pravila izgradnje nalazimo u pisanim izvorima i kazivanjima vezanima uz *klačine* koje s vrtujcima povezuje najosjetljiviji konstruktivni element – pseudokupola i graditelji. U pisanom izvoru iz 1944. godine nalazimo: „Vertikalni presjek ima oblik šiljastog svoda. Visina do donjeg ruba tjemnog kamena jednaka je čistom promjeru u dnu, povećanom debljinom zidova u dnu, iz kojih se paljenjem dobiva vapno.“¹⁶ Bolju povezanost s vrtujcima nismo pronašli u drugim izvorima i kazivanjima, ali smo utvrdili nejedinstvo u definiranju pravila izgradnje *klačine* (što može biti uvjetovano razlikom „starog“ i „novog“ načina gradnje o čemu će više biti riječi u kasnijem dijelu teksta). Zaključak da je konačan izgled *klačine* uvjetovan pravilima izgradnje s 80 %, a graditeljem s 20 %, ¹⁷ u slučaju vrtujka bi nadopunili dodatnim faktorom datosti građevinskog materijala kojim se formira finija (na materijal osjetljivija) konstrukcija.

Ambijentalnost i namjena

U prostoru se vrtujci i picuni javljaju kao samostojeće građevine ili naslonjeni na/ugrađeni u suhozid (*meju*). Većina ih se nalazi u *ogradu*. Uz pojedine vrtujke se nalaze cisterne (*gustirne*) koje ponekad imaju i pripadajuće površine za skupljanje vode (*naplovi*) te *vintrijolači* – korita za pripremu modre galice. Stoga, vrtujke i picune ne treba promatrati izdvojeno. Oni čine neraskidivu organsku, a uglavnom i konstruktivnu, cjelinu sa svojim okruženjem: mejama, ogradama, gustirnama, poljskim

kućicama na jednu i dvije vode. Sve su te suhozidne građevine nastale iz potrebe da kamen dobiven krčenjem zemljišta dobije određenu funkcionalnu formu kojoj se ne može osporiti estetika i uklopljenost u okoliš. Posebnost vrtujaka i picuna je rudimentarnost njihove forme i relativno ograničena funkcionalnost prostora. Iako, kao i ostala skloništa s nepravim svodom na Korčuli, predstavljaju noviju pojavu, riječ je o arhaičnoj formi koja u Europi postoji još od prapovijesti. U odnosu na ostale poljske kućice i skloništa izdvajaju se jednostavnošću i trajnošću gradnje – moguće ih je sagraditi kroz nekoliko dana bez posebnih alata i/ili dodatnih materijala.

Vrtujci i picuni su se koristili za sklonište na udaljenim zemljišnim posjedima. Uglavnom su namijenjeni ljudima, kao zaklon od kiše, prostor za odmor ili mjesto za prespavati ukoliko s poslom treba nastaviti sutradan, čuvati urod i sl.¹⁸ Kazivanja i blizina drugih građevina pokazuje da su pojedini vrtujci (Dragojević Strile i Bačić Olić Zlato u Stinivi) također koristili kao staje za životinje.¹⁹ Rasprostranjenost vrtujaka i picuna najvećim se dijelom podudara s prisutnošću kvalitetnijeg, pločastog vapnenca na sjevernim obalama (*Dedrinta*) na području sjeverno i sjeverozapadno od Vele Luke. Vlasnici i graditelji su iz Vele Luke, a jedino je vlasnik vrtujka na Vlašića glavici Blaćanin. Uski krug ljudi kojima je gradnja bila poznata i smještaj vrtujaka i picuna na posjedima udaljenima od naselja, utjecali su na njihovu neprepoznatljivost. Uglavnom su bili poznati onima koji su bili vezani uz te zemljišne posjede. Trend zapuštanja poljoprivrednih površina tijekom druge polovice 20. stoljeća dodatno je pridonio tom zaboravu. To donekle objašnjava njihovu percepciju koju smo istaknuli na početku teksta: vrtujci i picuni se tek početkom 21. stoljeća ponovno „otkrivaju“ i postaju prepoznatljiv element baštine Vele Luke. No, zbog vezanosti za određene obitelji, i dalje predstavljaju nepoznanicu, osobito starijim generacijama.

Podrijetlo, graditelji i datacija

Vrtujci pripadaju krugu srodnih građevina koje se od prapovijesti grade u cijeloj Europi, ali i izvan nje (*tholoi*, *nuraghi*, *trulli*). Ne podudaraju se s ostalim tipovima skloništa sa pseudokupolom

16 HR-DADU-SCKL 693. Mjesni narodni odbor Vela Luka. Tehnički odsjek, Uputstvo za gradnju vapnenice br. 1100/44 i 1255/44.

17 Kazivanje K. Ž. D. (2020).

18 Kazivanje J. R. N. (2020) i S. Ž. L. (2020).

19 Kazivanje P. D. S. (2020).

Uski krug ljudi kojima je gradnja bila poznata i smještaj vrtujaka i picuna na posjedima udaljenima od naselja, utjecali su na njihovu neprepoznatljivost. Uglavnom su bili poznati onima koji su bili vezani uz te zemljišne posjede.

koja se javljaju na otoku Korčuli poput smokviške i lumbardske torete te korčulanske bunje, koje svoje ishodište imaju u bunjama šibenskog kraja. Ni na obližnjim otocima nema bližih paralela (npr. trim na Hvaru, bunja na Braču) (Juvanec 2006a: 30–33). Vrtujci su tipološki vrlo bliski istarskom kažunu, što se poklapa s kazivanjima kojima se tumači podrijetlo ovih građevina. Iako se kažuni smatraju starom pojavom i još starijom formom, njihova najranija apsolutna datacija je posljednja četvrtina 19. stoljeća s najvećom učestalošću gradnje u vremenu prije Prvog svjetskog rata (Stepinac Fabijanić 1988: 124). Općenito se može konstatirati da su nam građevine građene konzolnom tehnikom na području Hrvatske jako dobro poznate na temelju etnografskih istraživanja, no izvan tog konteksta izmiču. Upitno je može li se kažune, bunje i slične građevine uopće pouzdano datirati u ranija razdoblja s obzirom na problematičnost identificiranja u pisanim izvorima.²⁰ Možda bi jedini pouzdaniji „alternativni“ način provjere njihove starosti u prvoj polovici 19. stoljeća bilo ispitati njihovo bilježenje u franciskanskom katastru kroz usporedbu s etnografskim podacima, no takva istraživanja, koliko nam je poznato, nisu provedena. U Veloj Luci vrtujci i picuni nisu zabilježeni u franciskanskom katastru, niti su evidentirani tijekom kasnijih izmjera kada su sigurno postojali. Arheološko datiranje građevina kod kojih se primjenjuje konzolna gradnja također je problematično jer je, barem na prostoru Hrvatske, uvijek indikativno (Kale 1998: 75–76) i mahom se odnosi na prapovijesna razdoblja. No, i takvi su

primjeri malobrojni. Za srednjobrončanodobnu grobnicu okruženu kružnim zidom na lokalitetu Maklavun u Istri pretpostavlja se na temelju pronađenog kamena u blizini i naznaka postojanja dromosa da je središnji prostor promjera 10 m bio natkriven lažnim svodom (Hänsel & Teržan 2001: 75–84). Na nizu gradinskih lokaliteta i nekropola u Istri također se javlja kružni oblik (Stepinac Fabijanić 1988: 124). Na arheološkom nalazištu Kopila pored Blata na Korčuli oko grobnica su građene suhozidne strukture kružne osnove promjera između 5–8 m (Radić & Borzić 2017: 49–56).²¹ Arheološki dokazi koji bi upućivali na pseudokupolu ne postoje, ali sama činjenica da postoji kružni tlocrt dopušta nam da ovu opciju uzmemo u obzir uz sve ostale mogućnosti (terasasto-stepenasta kamena konstrukcija, prekrivanje drvom, slamom, granjem ili kameni nasip). No, nedvojbene arheološke dokaze (npr. nalaz pseudokupole *in situ*) kakve omogućuju primjerice sardinski *nuraghi* ili kretska-minojske grobnice na ovim je prostorima teško očekivati, iako teoretski nisu nemogući.

Vrtujke se najčešće povezuje s dolaskom roda Rubeša iz Kastva i/ili boravkom *luških* mornara u Puli. Prema obiteljskoj predaji roda Rubeša, oni su sa svog matičnog područja, Kastavštine, donijeli znanje o gradnji vrtujka, klačina i kuća na jednu vodu (Barčot et al. [2009]: 6).²² Na Korčulu se zaista početkom 19. stoljeća iz Kastva doselio bračni par Antun Rubeša (*1773.) i Anta rođ. Blažić. Imali su sina Antuna i kćer Mariju. Antunov sin Antun je vjerojatno rođen izvan otoka, no kći Marija je, prema podacima iz matice umrlih i stanja duša, rođena 1814. u Blatu.²³ Ne znamo jesu li se isprva naselili baš u Blatu ili su samo tako zabilježeni zbog činjenice da je Vela Luka tada još uvijek pripadala župi Blato. Antun Rubeša (*1773.) je po zanimanju bio bačvar. Tek se njegov unuk i Marijin sin Visko (1837.–1917.) spominje kao zemljoradnik u Veljoj Luci. Prema obiteljskoj predaji, upravo su Visko ili njegov sin Petar (1870.–1962.) graditelji prvog vrtujka u Veljoj Luci, *Nazorovog kućerca* u Spiliškoj, svakako prije početka 20.

21 Usmeno priopćenje dr. sc. Dinka Radića (kolovoz 2020.).

22 Kazivanje J. R. N. (2020).

23 Stanje duša župe Blato 1832.; Matična knjiga umrlih župe Blato 1855-1863, str. 25. Marija Rubeša se nakon rođenja sina Viska Rubeše udala Žanetić i živjela je u Blatu. Njezin sin Visko je živio u Veljoj Luci. O njenom bratu Antunu nema podataka u matičnim knjigama. Moguće je da se odselio.

20 To pokazuje primjer spomena bunje u ispravi iz 13. stoljeća kojeg Ćiril Iveković (1925: 415) iznosi kao dokaz postojanja ovog tipa građevina, no Jadran Kale naziv bunja interpretira kao podzemnu prostoriju (Kale 1998: 77).

stoljeća.²⁴ Uslijedio je lćotov vrtujak izrađen po narudžbi, a svoje znanje o gradnji vrtujaka su prenijeli susjedima na zemljišnim posjedima (*mrginjatima*): rodu Žuvela s odvjetcima Lese i Grizun.²⁵ *Lesetovići* (i manje *Grizunovići*) su zaista bili vlasnici i graditelji najvećeg broja vrtujaka što potvrđuju i imena kojima se vrtujci nazivaju. Nalaze se na njihovim zemljišnim posjedima na području Vele Luke, a najudaljeniji *Grizunov vrtujak* se nalazi u Poplatu i jedini je s južne strane otoka. Sasvim je izvjesno da Antun Rubeša iz Kastva nije bio graditelj vrtujaka niti zemljoradnik jer je bio obrtnik. Tome u prilog ide činjenica da vrtujaka uopće nema u prvoj polovici 19. stoljeća. Stoga je mogućnost da su Rubeše prilikom svoga dolaska na Korčulu prenijeli gradnju vrtujaka vrlo mala. K tome, postojanje sličnih građevina na području s kojeg su se doselili je također dvojbeno. Iako se u literaturi na području Kastva bilježe kažuni (Stepinac-Fabijanić 2013: 242, sl. 2) čini se da je prije riječ o *krbunicama* (kružnim građevinama za proizvodnju ugljena) ili *klačinama* (vapnicama).²⁶ No, s obzirom na „snažnu“ obiteljsku predaju, prije bi se moglo pomišljati da je netko od Antunovih nasljednika ta znanja stekao boravkom van otoka – unuk Visko Rubeša ili praunuk Petar. Petar se spominje kao graditelj dvaju vrtujaka, a njegov sin Jakov (1897.–1975.) kao graditelj *klačina*.²⁷ Nije jasno jesu li Rubeše zaista donijeli neki novi način gradnje *klačina* ili su samo (p)ostali prepoznatljiviji po njihovoj gradnji budući da se noviji način gradnje *klačina* bilježi tek sredinom 20. stoljeća.

Vrtujke se najčešće povezuje s dolaskom roda Rubeša iz Kastva i/ili boravkom luških mornara u Puli. Treba uzeti u obzir i mogućnost samostalnog razvoja i vezati ga uz stariju tradiciju gradnje klačina.

Druga teorija koja tumači podrijetlo vrtujaka također je vezana uz Istru kao ishodište, ali pod pretpostavkom da su znanje o gradnji vrtujaka donijeli *luški* mornari koji su u Puli boravili na odsluženju vojnog roka (Juvanec 2006a: 37; Barčot et al. [2009]: 8). U obitelji Žuvela Lese sačuvala se predaja da je gradnju vrtujaka donio „dida Franko iz austrijske mornarice“.²⁸ Riječ je o Franku Žuveli Lesetu (1876.–1964.). On je prema kazivanjima sagradio vrtujke na Bradatu, Stinivi, Sprtiškoj i Potoračju, a njegov sin Kuzma Žuvela Lese je sagradio vrtujak na Lozici.²⁹ Zajednička karakteristika ove *Lesetove* skupine vrtujaka je kružni tlocrt, a upravo oni imaju najviše sličnosti s istarskim kažunima. Uz *Lesetove* vrtujke, kružnu osnovu imaju još samo dva vrtujka – onaj na Heretovoj gradini i *Grizunov vrtujak* u Poplatu dok svi ostali vrtujci imaju četvrtasti tlocrt ili neku vrstu hibridne osnove s kombinacijom kruga i ravnih zidova. U tom kontekstu možda se može postaviti pitanje predstavljaju li ove dvije skupine izričaj dvaju različitih utjecaja?!

Treba naglasiti da pojedini autori navode i mogućnost podrijetla iz Apulije, pozivajući se na tisućljetne veze sa zapadnom obalom Jadrana (Juvanec 2006a: 38). Dosadašnja istraživanja ne podržavaju ovu teoriju.

Naposlijetku, u nedostatku nedvosmislenih ishodišnih pokazatelja, treba uzeti u obzir i mogućnost samostalnog razvoja kojeg bi prije svega trebalo vezivati uz tradiciju gradnje *klačina* i proizvodnje klaka (vapna). *Klačine* su se na Korčuli gradile puno prije 19. stoljeća, a dokazi o upotrebi vapna su još stariji. Na lokalitetu Koludrt u Lumbardi na Korčuli pronađena je cisterna obložena žbukom u čijoj je pripremi korišteno gašeno vapno, a čija preliminarna datacija upućuje na helenističko razdoblje (Potrebica & Matulić 2020: 8). To bi značilo da najstariji materijalni ostaci koji svjedoče o korištenju vapna na istočnoj obali Jadrana potječu upravo s Korčule. Tijekom antičkog i srednjovjekovnog razdoblja vapno dobiva puno širu primjenu u zidanju. Izriekom se pravljenje vapna i njegov izvoz s Korčule spominje u Korčulanskom statutu u 13. stoljeću.³⁰ I tijekom narednih stoljeća vapno se izvozilo s Korčule. Iza Drugog svjetskog

24 Kazivanja J. R. N. (2006. i 2020.).

25 Kazivanja J. R. N. (2006. i 2020.).

26 Na pojašnjenju etnografske situacije na području Kastva zahvaljujemo se Marku Badurini, kustosu Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci.

27 Kazivanje J. R. N. (2006); HR-DADU-SCKL-693, br. 1255/44.

28 Kazivanje S. Ž. L. (2020).

29 Kazivanje F. Ž. L. (2020) i S. Ž. L. (2020). Prema kazivanju F. Ž. L. (2020) vrtujak na Potoračju je sagradio njegov djed Franko uz pomoć oca Kuzme.

30 Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule: 95.

rata na zapadnom dijelu otoka se bilježi „novi“ način gradnje klačina uz primjenu tehnike koja se naziva „šoltanska“.³¹ Šoltanski način gradnje je osiguravao bolje i sigurnije izgaranje zbog debljeg sloja zemlje koji je zadržavao toplinu.³² Čini se da je to jedina razlika u odnosu na starinski način gradnje. „Instruktor“ koji je Blačane poučavao tom načinu gradnje bio je nepoznati šoltanski meštar kojeg je navodno u Blato doveo Pere Vidulić (Šulenta 1992: 54). Fotografije dviju klačina snimljene 1920-ih ili 1930-ih, vjerojatno na predjelu Lovišća, prikazuju jako visoke konstrukcije (oko 6 m) stepenastog presjeka (Karleuša 2007: 152–153). Zasiurno ih se može pripisati starom, tj. predšoltanskom načinu gradnje. S priličnom sigurnošću možemo pretpostaviti da su takve građevine, jednako kao i one po „šoltansku“, morale biti građene konzolnom tehnikom jer je samo taj način gradnje isključivao uporabu drva. Možemo primijetiti još jednu poveznicu: ni vrtujke ni klačine nisu gradili svi kojima je kamen bio dostupan već samo pojedini graditelji koji su se u tome izvještali. U ovom slučaju jedino bi pitanje bilo je li forma vrtujka došla izvana kao poticaj graditeljima koji su već poznavali tehniku gradnje ili je riječ o potpunom intuitivnom razvoju koji je rezultirao gotovo pa identičnom pojavom kao u Istri?!

Zbog svoje malobrojnosti i posebnosti, picuni možda nameću manje pitanja nego vrtujci. Kod njih je konzolni način gradnje primijenjen na izgradnju obodnih zidova samog skloništa, a ne krova što je u konačnici rezultiralo sasvim novom formom u kojoj je najupečatljiviji element upravo gornji dio (toranj, promatračnica). Ta promatračnica zapravo predstavlja picun koji se kao neovisna forma (picun za lov juna) gradio neovisno. Picuni imaju bliske oblikovne i konstrukcijske paralele s cabaneom u Aubaisu pored Uzesa u Francuskoj, a krov izdužen u „vidikovac“ nalazimo i na jednom kašunu na području Kanfanara (Juvanec 2006a: 39; Stepinac Fabijanić 2013: 259). Zbog primjene konzolnog načina gradnje te istog vremenskog i mikrogeografskog konteksta posve opravdano ih se dovodi u vezu s vrtujcima. Možemo samo pretpostaviti da su graditelji picuna primijenili određena znanja od graditelja vrtujaka ili klačina, ponajprije korištenje konzolnog načina gradnje u izvedbi obodnog zida. Neovisno o tome otkud su preuzeli nepravu svođenje, smatramo da su picuni kao koncept nastali neovisno na području

Vele Luke, kao intuitivni izričaj *luških* graditelja, manje uvjetovan potrebom za skloništem, a više željom za obilježavanjem prostora. Picuni stoga pokazuju da je samostalni razvoj moguć! Unutarnji prostor ovih građevina je vrlo ograničen i nefunkcionalan. Ivan Padovan Pretur pok. Maksija u svom kazivanju 2006. ističe da je picun „učini moj dida od radosti što je uspi prin doć do vrha Oboja glave (...) [a] bi je zva sina iz Australije da dođe pomoć kako nas ne bi pritekli.“³³ Upravo ove rečenice otkrivaju pozadinu nastanka vrtujaka i picuna u jeku „zemljane groznice“ (Barčot et al. [2009]: 7) gdje se u manijakalnoj utrci za osvajanjem općinskog zemljišta na brdskim padinama, „rilo i noći, po misecu“, zauzimalo prostor, upadalo drugima u red.³⁴ Zemlja se odlagala u ograde, a višak kamena ugrađivao u meje, kućice i kućerice... Stoga vrtujke i picune možemo promatrati kao svojevrsne spomenike kultiviranju krajolika. Vela Luka po tome nije izuzetak jer svugdje na mediteranskom prostoru postoji potreba da se kamen koji se prilikom obrade tla vadi iz zemlje iskoristi za ograđivanje posjeda i izradu skloništa (Stepinac Fabijanić 1988: 92) čime se sprječava erozija tla s brdskih padina. No, krčenje zemljišta tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća dovelo je do gotovo potpune kultivacije većeg dijela prostora današnje općine Vela Luka čime je ovo područje doživjelo nevjerojatnu transformaciju u odnosu na prethodna tisućljeća. Način na koji je kamen odlagan u meje i formiranje terasastih terena čini zapadni dio Korčule posebnim na istočnoj obali Jadrana.

Na temelju postojećih informacija nije moguće pouzdano odrediti kada su se točno vrtujci i picuni počeli graditi. U pokušaju da ih datiramo povezujući ih s vremenom krčenja zemljišta na kojem se nalaze, napravili smo probno istraživanje katastarskih podataka za Nazorov kućerac, Lesetov vrtujak u Sptiškoj i Ićotov vrtujak, pretpostavljajući da će se novonastale promjene evidentirati i biti vidljive u prijavnom listu.³⁵ No, pokazalo se da su te čestice formirane tek prilikom agrarne reforme 1931. čijim su provođenjem dokinuti kolonatski odnosi, a težaci koji su obrađivali općinsku i/ili veleposjedničku zemlju postajali njeni vlasnici. Stoga smo u se daljnjem istraživanju fokusirali na agrarne presude

31 Kazivanje K. Ž. D. (2019) i S. Š. (2020).

32 Isto.

33 Kazivanje I. P. P. (2006).

34 Kazivanja J. R. N. (2006. i 2020.).

35 Na podacima se zahvaljujemo Meri Oreb i Davidu Padovanu iz Ispostave za katastar nekretnina Blato.

Vrtujke i picune možemo promatrati kao svojevrsne spomenike kultiviranju krajolika Vele Luke, ali i kao igru u kamenu za velike dječake.

koje postoje za 16 parcela na kojima se danas nalazi 14 vrtujaka i jedan picun.³⁶ Podaci iz predmeta agrarnih presuda pokazuju da se osam čestica zemlje sigurno počelo obrađivati nakon 1878., a prije 1900., dok se na preostalim osam s obradom započelo prije 1878. No, ako se ti podaci „preklope“ s etnografskim istraživanjima i kazivanjima, vidimo da vrtujci i picun smješteni na onim česticama koje se obrađuju od prije 1878. nikako nisu mogli biti sagrađeni prije te godine jer su njihovi graditelji tada mahom bili djeca. Zajednički nazivnik čak petorice poznatih graditelja jest da su rođeni 1870-ih. Oni su: Petar Rubeša Nazor (1870.–1962.), Petar Žuvela Here (1874.–1927.), Franko Žuvela Lese (1876.–1964.), Joze Padovan Pretur (1878.–1958.) i Petar Žuvela Grizun (1878.–1967.). Njihova generacijska pripadnost može se uzeti kao indikator početka gradnje vrtujaka na kraju 19. i samom početku 20. stoljeća. Moguće je da ta generacija, kao što ukazuju kazivanja u slučaju Franka Žuvele (Lese), služeći u mornarici dobila određeni kreativni podstreh kroz istarske kažune, no tehnika gradnje im je morala biti poznata otprije jer je primjenjivana u gradnji klačina. Ipak, klačina je potreba, rizičan posao i dobar izvor zarade, a vrtujci i picuni su igra u kamenu za velike dječake... Iako frapantna sličnost vrtujaka i kažuna upućuje na istarsko podrijetlo vrtujaka, ipak moramo navesti problematičnu točku u ovom tumačenju. Najranija apsolutna datacija kažuna u Istri je posljednja četvrtina 19. stoljeća s najvećom učestalošću gradnje u vremenu prije Prvog svjetskog rata (Stepinac Fabijanić 1988: 124). Budući da ni kažune ne možemo pouzdano datirati puno ranije od vrtujaka, potrebno je zadržati oprez u tumačenju podrijetla i razvojnog puta vrtujaka neovisno o izuzetnoj bliskosti s kažunima. Gradnja vrtujaka se nastavlja kroz prvu polovicu 20. stoljeća. Graditelj vrtujka Bačić Olić u Stinivi Marin Bačić Olić Zlato (1860.–1946.) je stariji od ove generacije, ali

u agrarnoj prijavi iz 1931. piše da zemlju obrađuje 30 godina, što znači da je vrtujak sigurno napravljen tek nakon 1901. Urezani ili upisani datumi datiraju pojedine vrtujke u 1920-te (Grizunov vrtujak u Poplatu i Trečetov (Lesetov) na Bradatu). Evidentno je da su se vrtujci gradili tijekom 30-ih, a zadnji 40-ih godina 20. stoljeća. Mali vrtujak u Stinivi je sagrađio Emanuel Bačić Olić (1894.–1979.) početkom 1930-ih. Vjerojatno je jedan od posljednjih sagrađenih Lesetov vrtujak na Potoračju. Zemljište na kojem se on nalazi obitelj Žuvela Lese je kupila 1941., a vrtujak je sagrađen tijekom istog desetljeća.³⁷ Franko Žuvela Lese se sjeća da ga je gradio njegov djed uz pomoć oca. Vrtujak na Lozici je sagrađio Kuzma Žuvela Lese kako bi se čuvali nasadi trešanja.³⁸

Generacijska pripadnost petorice graditelja rođenih 1870-ih može se uzeti kao indikator početka gradnje vrtujaka na kraju 19. i samom početku 20. stoljeća.

Iako najizglednijim vremenom početka gradnje vrtujaka i picuna držimo sam kraj 19. stoljeća, i dalje smatramo da bi trebalo ostaviti otvorenom mogućnost da su se vrtujci počeli graditi tijekom posljednje četvrtine 19. stoljeća jer na nju upućuje jedan segment kazivanja (Visko Rubeša kao graditelj najstarijeg vrtujka?) i povijesno-ekonomski kontekst kultivacije zemljišta na kojima se vrtujci i picuni nalaze – najintenzivnije krčenje zemljišta svoje korijene ima u vinskoj konjunkturi i naglom demografskom rastu koji započinje upravo 1870-ih godina. Vrtujci su se gradili sve do Drugog svjetskog rata. Vrlo je izgledno da je poticaj za formu vrtujka došao od istarskih kažuna, no tehnika gradnje je otprije morala biti poznata lokalnim graditeljima jer je primjenjivana u gradnji klačina. U gradnji vrtujaka osobito su se profilirali Franko Žuvela Lese i Petar Žuvela Dvojar Here, no pojedini od graditelja koji su u tom poslu zastupljeni s tek jednim ostvarenjem nimalo ne zaostaju za njima.

36 HR-DADU-SCKL-157, br. : 527/31, 4111/31, 1177/31, 763/39, 1579/31, 272/31, 2155/31, 1655/31, 1895/31, 330/31, 3032/31, 1238/31, 2482/31, 4022/31, 1896/31, 108/31. Napomena: Lesetov vrtujak na Bradatu nalazi se na dvije čestice.

37 Kazivanje S. Ž. L. (2020) i F. Ž. L. (2020).

38 Kazivanje S. Ž. L. (2020).

Popis vrtujaka i picuna:

1. Antetovića picun na Gornjoj Njivici

Picun je smješten u sjeverozapadnom uglu ograde. Izvana je kvadratnog tlocrta, a zidovi su zakošeni prema dolje, što je u unutrašnjosti postignuto blagim nepravim svođenjem koje započinje gotovo od dna, sužavajući se prema vrhu. Taj donji dio konstrukcije ima izgled blago zakošene krnje piramide. Nad vrhovima obodnih zidova je postavljena velika završna ploča na kojoj je izveden izduženi krnji stožac - toranj. Na „tornju“ su tri konzolno postavljene stepenice kojima se pristupa vrhu zbog čega se cijela građevina doima poput promatračnice. Naziv je dobio prema nadimku ogranka Žuvela Ante. Prema kazivanju, sagradio ga je Matij Žuvela Ante (1897.–1961.).³⁹

2. Lesetov vrtujak u dolcu iznad uvale Stiniva

Vrtujak kružnog tlocrta koji se stražnjom stranom naslanja na suhozid (*meju*). Stožasti krov ima na vrhu završnu ploču bez picuna. U unutrašnjosti vrtujka nema dodatne opreme. Uz vrtujak se nalaze *naplov*, *gustirna* (cisterna) i *vintrijolač*. Prema kazivanju sagradio ga je Franko Žuvela Lese (1876.–1964.).⁴⁰

3. Vrtujak Žuvela Taja u Strmeni

Vrtujak je smješten unutar ograde i djelomično ukopan u *meju*. Istočni dio zida se nastavlja na *meju* koja se „spušta“ u susjednu ogradu gotovo 1,5 m u odnosu na hodnu razinu u unutrašnjosti. Zbog toga ukupna visina vrtujka na toj poziciji iznosi gotovo 4 m. Vrtujak u tlocrtu ima oblik potkove. Otvor se nalazi s južne (bočne) strane, bliže uglu zapadnog zida. Krov je stožast sa završnom pločom bez picuna. U unutrašnjosti od dodatne opreme se nalaze veća i manja *punistrica* (jedna ispod druge), ograđeno ložište i oveći kameni za sjedenje. Na kamenom nadvratniku se sa vanjske strane nalaze uklesani inicijali, pretpostavljamo Ž. P. (Žuvela Petar). Budući da se kroz tri generacije *Tajića* u više navrata javlja ime Petar nije moguće odrediti na kojega se od njih inicijali odnose. Graditelj vrtujka nije poznat. Frano Dragojević se prisjetio da je kao dijete svjedočio kako je njegov dida Pere stavio kamen na vrh vrtujka i tako mu „produljio život“. Vrtujak je već tada bio „u gori“.⁴¹

4. Lesetov vrtujak u Sprtiškoj

Vrtujak kružnog, gotovo elipsastog tlocrta. Sa stražnje (sjeverozapadne) strane ukopan je u teren do razine krova. Krov je stožast sa završnom pločom. Otvor za ulaz se nalazi na jugoistočnoj strani. Pored vrtujka se nalaze *gustirna* i *vintrijolač*. Prema kazivanju, sagradio ga je Franko Žuvela Lese (1876.–1964.).⁴²

5. Nazorov kućerac u Spiliškoj

Samostojeći vrtujak nepravilnog kružnog oblika s pravokutnim uglom na sjeveru. Otvor s ulazom se nalazi na sjeveroistočnoj strani uz rub zida. Jugozapadni zid je djelomično ukopan u teren. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom na vrhu. Na vrtujak se sa sjeverozapadne strane naslanja *gustirna*. Pod u unutrašnjosti je djelomično prekriven kamenim pločama. Na podu su postavljena kamena sjedala (klupe), a u zidu je jedna niša (*punistrica*). Kao graditelji se spominju Visko Rubeša Nazor (1837.–1917.) ili njegov sin Petar Rubeša Nazor (1870.–1962.).⁴³

6. Lesetov vrtujak na Potoračju

Vrtujak kružnog tlocrta. Sa stražnje (sjeverne) strane je ukopan u suhozidnu *meju*, gotovo do vrha zidova. Ulaz se nalazi na južnoj strani. Krov je stožast i visok sa završnom pločom bez picuna. U unutrašnjosti vrtujka nema dodatne opreme. Šupljine između kamena na dijelu unutarnjeg zida lijevo i desno od ulaza su ispunjene žbukom. Pored vrtujka se nalaze *naplov* i *gustirna*. Prema kazivanjima sagradio ga je Franko Žuvela Lese (1876.–1964.) uz pomoć sina Kuzme (1913.–1988.).⁴⁴ Obitelj je kupila zemljište 1941., a vrtujak je sagrađen tijekom istoga desetljeća.⁴⁵

7. Trećetov (Lesetov) vrtujak na Bradatu

Vrtujak kružnog tlocrta, najveći iz *Lesetove* skupine. Jugozapadni i sjeverozapadni segmenti zida su djelomično ukopani u *meju*. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom na vrhu. Ulaz se nalazi na jugoistočnoj strani. U unutrašnjosti od dodatne opreme se nalazi jedna manja *punistrica*. S unutarnje strane nadvratnog kamena je ugljenom upisana godina 1920. Ta je datacija najvjerojatnije točna jer je prema kazivanju vrtujak sagrađen

39 Kazivanje I. D. V. (2020).

40 Kazivanje S. Ž. L. (2020).

41 Kazivanje F. D. B. (2020).

42 Kazivanje S. Ž. L. (2020) i F. Ž. L. (2020).

43 Kazivanje J. R. N. (2006. i 2020.).

44 Kazivanje F. Ž. L. (2020) i S. Ž. L. (2020).

45 Kazivanje S. Ž. L. (2020) i F. Ž. L. (2020).

između dva svjetska rata.⁴⁶ Vrtujak pripada obitelji Žuvela Treće, ali graditelj je vjerojatno Franko Žuvela Lese (1876.–1964.) budući da ogranci Žuvela Lese i Treće imaju istog pretka Franka Žuvelu Limunadu (1795.–?).⁴⁷

8. Grizunov vrtujak u Češvinovoj (Punta od Žukove)

Vrtujak kružnog tlocrta s naglašenim sjeverozapadnim uglom. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom na vrhu. Ulaz je postavljen bočno, na sjevernoj strani. U vrhu zida s jugozapadne strane je uski otvor. Vrtujak je s južne stražnje strane je ukopan u suhozidnu *meju*, a sa zapadne strane je povezan s *naplovom* na kojeg se nastavlja *gustirna*. Do nje je i *vintrijolač*. B. Horvatić donosi kazivanje Ante Žuvele Grizuna prema kojem je ovaj vrtujak izvorno bio kućica pravokutnog tlocrta. Nakon što su grede – *rožnjici* istrunuli Matij Žuvela Grizun (1890.–1968.) i njegova starija braća su ga nešto prije Prvog svjetskog rata odlučili preinačiti u vrtujak uz pomoć „profesionalca“. Zid pravokutne osnove su morali djelomično iznova presložiti u kružni (Horvatić & Biljaković [s.a.]: 2–3).

9. Vrtujak Bačić Olić Zlato u Stinivi

Vrtujak pravokutnog tlocrta, položen unutar ograde koju sa sjeverne i južne strane formiraju *meje* te su sjeverni i južni zid vrtujka organski povezani s njima. Sjeverni zid vrtujka se nastavlja na *meju* i „spušta“ u susjednu ogradu. Zbog toga je ukupna visina vrtujka na toj poziciji gotovo 5 m. Zbog ograničenog prostora koji je „zadan“ širinom ograde, južni i sjeverni zid vrtujka imaju debljinu svega 20 cm. U unutrašnjosti se hodna razina spušta gotovo pola metra u odnosu na ulaz. Krov je stožast i ima završnu ploču. Ulaz se nalazi u zapadnom zidu. Vrtujak je sagradio Marin Bačić Olić Zlato (1860.–1946.).⁴⁸ Par metara dalje od vrtujka nalazi se kućica na dvije vode.

10. Heretova gradina iznad Strmene

Nalazi se na uzvišenju iznad Pojica i uvale Strmena, unutar šireg kompleksa kojeg obrubljuju visoki suhozidi s prozorima i ulaznim vratima koja su djelomično nadsvođena konzolnom tehnikom i u međuvremenu porušena. Za širi kompleks pretpostavljamo da je bio osnova za postavljanje

ljetnog šatora kao zaštite od sunca. Vrtujak je kružnog tlocrta. Zidovi su u donjem dijelu lagalno skošeni. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom. Ulaz se nalazi sa sjeverozapadne strane. Unutrašnja oprema vrtujka je vrlo bogata, a sastoji se od tri *punistrice* pravilno raspoređene duž kružnoga zida, poprečne drvene grede, središnjeg kamenog stola i okolno raspoređenih kamena za sjedenje te manjeg otvora u krovnoj konstrukciji. Graditelj vrtujka i kompleksa vjerojatno je bio Petar Žuvela Dvojar zvan Here (1874.–1927.) (Barčot et al. [2009]: 14).

11. Heretov vrtujak pod Velim vrhom

Vrtujak četverokutnog, gotovo kvadratnog tlocrta. Sagrađen je u *ogradi*, a njegov zapadni zid je nadozidan na *meju* koja se pruža u smjeru istok-zapad. Zidan je od većih komada lomljenog, priklesanog kamena. Krov je stožast sa završnom pločom i predimenzioniranim picunom. Ulaz je postavljen bočno u južnom zidu. Prema nazivu vrtujka pretpostavljamo da je graditelj također Petar Žuvela Dvojar zvan Here (1874.–1927.).

12. Vrtujak Bačić Olić u Stinivi

Vrtujak četverokutnog, gotovo kvadratnog tlocrta. Sa stražnje, jugozapadne strane se naslanja na *meju*. Krov je stožast – prema piramidalnom. Ulaz se nalazi sa sjeveroistočne strane. Na njega su naknadno postavljena predimenzionirana drvena vrata. Prema kazivanju, vrtujak je sagradio Emanuel Bačić Olić Mere (1894.–1979.) početkom tridesetih godina 20. stoljeća.⁴⁹ Danas se nalazi uz cestu.

13. Ićotov vrtujak u Spiliškoj

Vrtujak u tlocrtu ima elipsoidno-pravokutni oblik. Zapadni zid je ravan, a ostali su zaobljeni. Krov je stožast s manjom završnom pločom. Ulaz se nalazi na sjevernoj strani. Uz zid je položena velika kamena klupa, a po zemljanom podu su postavljene i dvije manje klupe. U zidu su dvije niše (*punistrice*). U zid je uglavljeno i nekoliko drvenih greda - debljih grana (*rožnjika*) koje su služile za vješanje odjeće i hrane. Pored vrtujka se nalazi i *gustirna* s pripadajućim *naplovom*. Vrtujak su navodno gradili Rubeše za svoje susjede (*marginjate*) Žuvele Košće Ićo, prema čijem je nadimku i dobio naziv.⁵⁰

46 Kazivanje F. Ž. T. (2020).

47 Kazivanje F. Ž. T. (2020) i S. Ž. L. (2020); ŽUVL, Stanja duša, str. 273.

48 Kazivanje D. B. O. (2020).

49 Kazivanje J. O. K. (2020).

50 Kazivanje J. R. N. (2020).

14. Lesetov vrtujak na Lozici

Vrtujak je kružnog tlocrta. Smješten je u zidu *meje* s kojom je organski povezan. Stražnji, istočni dio je do visine krova u *meji*, dok je zapadni dio plašta zida slobodan i tu se nalazi ulaz. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom na vrhu. Sagradio ga je Kuzma Žuvela Lese (1913.–1988.) kako bi se osigurao zaklon za čuvanje uroda trešanja.⁵¹

15. Grizunov vrtujak u Poplatu

Jedini vrtujak na južnoj strani otoka. Vrtujak je u tlocrtu kružnog oblika, prema elipsastom. Južni segment zida je djelomično ukopan u *meju*. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom. Ulaz je na zapadnoj strani. Unutra je zemljani pod na kojeg su postavljene dvije kamene klupe. U zidu su dvije niše. Podigao ga je Petar Žuvela Grizun (1878.–1967.) prilikom krčenja terena.⁵² Ima urezanu 1928. godinu na unutrašnjoj strani završne ploče.

16. Preturov picun na Oboja glavi

Građevina nepravilnog elipsastog tlocrta s ravnim sjevernim zidom u kojem se nalazi ulaz s nadvratnikom i pragom. Smješten je unutar *ograde* i povezan s okolnim visokim *mejama* koje ispred njega zatvaraju svojevrsno dvorište. Sam objekt je zapravo formiran unutar *meje*. Unutrašnjost je minimalnih dimenzija – prostor je izrazito skučen i nefunkcionalan. Nepravo svođenje počinje gotovo od razine tla. Na zidove je postavljena velika završna ploča te veliki izduženi krnji stožac - toranj, *de facto* predimenzionirani picun. Na „tornju“ su konzolno postavljene istake kojima se pristupa vrhu zbog čega se cijela građevina doima poput promatračnice. Na samom vrhu su tri kamena koja formiraju otvor posložen u formi klupe. Graditelj je Joze Padovan Pretur (1878.–1958.).

17. Heretov vrtujak na Brkatu (Spilski rat)

Vrtujak nepravilnog četverokutnog tlocrta. Zidan je od većih komada lomljenog kamena. Krov je stožast sa završnom pločom i picunom. Otvor se nalazi na jugoistočnoj strani. Vrtujak je smješten unutar manjeg kompleksa *meja* koje tvore svojevrsno dvorište vrtujka. Taj „kompleks“ se prema jugu izdiže iznad okolnog terena zbog čega je pristup vrtujku s te strane gotovo nemoguć. Jugozapadni zid vrtujka je djelomično ukopan u *meju*, a sjeverozapadni je prislonjen uz kamen živac. Prema vlasničkim

odnosima i nazivu vrtujka pretpostavljamo da je graditelj također Petar Žuvela Dvojar zvan Here (1874.–1927.).

18. Vrtujak Dragojević Veskalo (Strile) u Stinivi

Vrtujak je pravokutnog tlocrta. Ulaz je na sjeveru. Iznutra je tlocrt pravokutan, a nepravo svođenje započinje već na 50-cm visine. Krov je stožast sa završnom pločom i predimenzioniranim picunom. Sagrađen je u *ogradi*, a njegov južni zid je povezan sa *mejom* koja se pruža u smjeru istok-zapad. Nešto istočnije od njega se nalazi kućica na dvije vode. Prema kazivanju vrtujak je korišten za držanje životinja jer je obitelj u Stinivi (na stan) živila veći dio godine zbog poljoprivrednih radova, a napravio ga je Antun Dragojević Veskalo, navodno krajem 19. stoljeća.⁵³

19. Vrtujak Kovačić Kušan na Vlašića glavici

Vrtujak je nepravilnog tlocrta - sjeverni zid je ravan, a prema jugu prelazi u elipsasti oblik koji je izduženiji u smjeru zapada. Sa zapadne strane se naslanja na *meju* koja zakreće prema sjeveru i formira manje „dvorište“. Ulaz se nalazi u sjevernom zidu, kako bi štitio od južnih vjetrova kojima je lokacija izložena. Hodna razina u vrtujku, osobito njegovom zapadnom dijelu, niža je od one izvana. U unutrašnjosti nepravo svođenje počinje na visini od 30 cm, a na vrhu završava velikom pločom. Na nosivu konstrukciju su potom samo nabačene kamene ploče i sitno kamenje, bez karakteristično poslaganog drugog reda ploča. Nije poznato je li objekt ostao nedovršen ili ga graditelj nije znao dovršiti. Oblikovanje objekta u cjelini je atipično u usporedbi s ostalim vrtujcima. Ovo je jedini vrtujak čiji vlasnik nije iz Vele Luke već iz Blata.

20. Vrtujak Borovina Gluše u Loziću

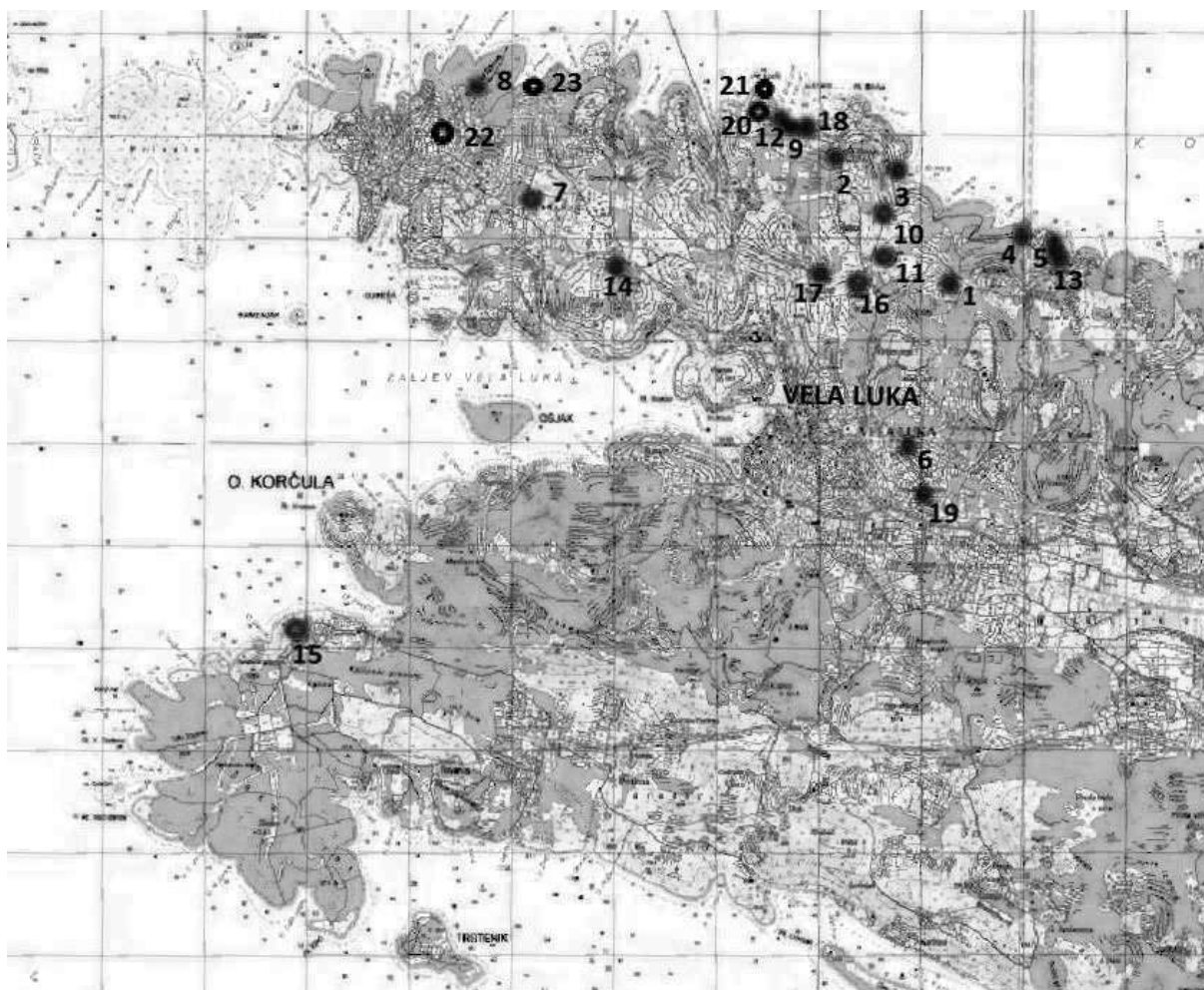
Vrtujak pravokutnog tlocrta s neuobičajeno visokim obodnim zidom nad kojim je izveden plitki krov koji je iznutra oblikovan kao pseudokupola tehnikom nepravog svođenja. S jugoistočne strane se vrtujak naslanja na *meju*, gotovo do vrha obodnog zida. U sjeverozapadnom zidu je ulaz čiji je otvor izrazito visok, a uzak. Pored vrtujka *naplov* i *vintrijolač*. Na zidu je urezana 1929. godina. Vrtujak je prema kazivanju napravio Marko Borovina Gluše (1890.–1956.).⁵⁴

51 Kazivanje S. Ž. L. (2020).

52 Kazivanje M. Ž. G. (2008).

53 Kazivanje P. D. S. (2020). U stanju duša spominje se Antun Dragojević Veskalo (1854.–1935.).

54 Kazivanje M. B. G. (2020).

Prilog 8. Topografska karta (1:25000) s označenim pozicijama vrtujaka (brojevi vrtujaka se nalaze u popisu).
Pripremila: Maja Šunjić

21. Bulumin vrtujak u Loziću

Suhozidno sklonište četverokutnog tlocrta s unutrašnjom strukturom pokrova u obliku pseudokupole ugrađeno u *meju*. Krov je pokriven pločama i neznatno izlazi izvan meje. Prema kazivanju, sagradio ga je Ivan Bačić Olić Buluma (1928.–2003.).⁵⁵

22. Vrtujak Nade Zlokić-Stadler na Stanima

Vrtujak elipsastog tlocrta s visokom krovnom konstrukcijom. Sagrađen je 2006. godine. U prvoj varijanti je krov bio niži, pa ga je graditeljica razgradila i izvela novu, višu pseudokupolu koju je prekrila pločama.

23. Vrtujak Danka Žuvele Kosora u Žukovi

Vrtujak kružnog tlocrta s visokom krovnom

konstrukcijom koja je izvedena u jednom sloju, što ga izdvaja u odnosu na sve ostale vrtujke. Zid je rađen iz klesanog kamena uz minimalnu primjenu veziva. U obodnom *miru* se nalazi ulazni i prozorski otvor. Prema kazivanju vlasnika i graditelja, krovna konstrukcija je napravljena iz četvrtog pokušaja. Vrtujak je sagrađen 2011./2012.

Izvori

ŽUVL – Župni ured Vela Luka

- Status animarum XVIII. – XX. st. (prijepis ranijih stanja duša)

HR-DADU-SCKL – Državni arhiv u Dubrovniku, Arhivski sabirni centar Korčula-Lastovo

- 157. Kotarski sud u Blatu. Agrarne presude

- 693. Mjesni narodni odbor Vela Luka. Tehnički odsjek

⁵⁵ Kazivanje I. B. O. (2020).

Literatura

Barčot, Tonko, Tabain, Ivan i Mirošević, Bruno. *Vrtujci: suhozidne kamene građevine sa pseudokupolom na području Vele Luke* (tekst dovršen 2009., neobjavljeno, 35 str.)

Dragojević-Ćosović, Rada. „Kućice na vrtujak’ na području Vele Luke“. *Luško libro* 14. Zagreb 2006., str. 44–47.

Horvatić, Berislav i Biljaković, Katica. *Corbelled dry stone shelters on the island of Korčula – an individuation that has failed to become a norm* (bez godine, neobjavljeno, 3 str.)

Hänsel, Bernhard i Teržan, Biba. „Brončanodobna kupolasta grobnica mikenskog tipa u Istri“. *Histria archaeologica* 30 (1999). Pula 2001., str. 69–107.

Iveković, Ćiril M. „Bunje, čemeri, poljarice“. U: *Zbornik kralja Tomislava: u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva, Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 17. Zagreb 1925., str. 413–429.

Juvanec, Borut. „Vernakularna arhitektura otoka Korčule: vrtujak, toreta i bunja“. *Luško libro* 14. Zagreb 2006., str. 26–43.

Juvanec, Borut. *Vrtujak, the drystone shelter: the island of Korčula, Croatia, documentation*, version 0611. Ljubljana: Ljubljana University, 2006.

Kale, Jadran. „Je li se u neolitu stanovalo u bunjama?“. U: *Područje Šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka: znanstveni skup Šibenik, 18-20. listopada 1995.*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 19. Zagreb 1998., str. 75–82.

Karleuša, Radoslav. „Proizvodnja i primjena vapna (II.): tradicionalna proizvodnja vapna na obali i otocima“. *Građevinar* 59. Zagreb 2007., str. 149–156.

Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine; priredio i preveo Antun Cvitanić. Zagreb; Split; Korčula, 1987.

Milat Panža, Petar. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2015.

Miličić, Mirko. *Nepoznata Dalmacija – studija o seoskoj arhitekturi*. Zagreb: Arhitekt, zadruga društva arhitekata Hrvatske, 1955.

Potrebica, Hrvoje i Matulić, Branko. *Elaborat konzervatorsko-restauratorskih zaštitnih zahvata na žbukanim stijenkama helenističke cisterne na Koludrtu-Sutivanu u Lombardi*, svibanj 2020. (neobjavljeno, 18 str.)

Radić, Dinko i Borzić, Igor. „Gradinsko naselje Kopila / Kopila Hilfort“. *Grad mrtvih nad poljem života : nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli = The city of the dead above the field of life : necropolis of Kopila hillfort on the island of Korčula* (urednici, editors Ivo Fadić, Anamarija Eterović Borzić). Zadar 2017., str. 35–60.

Stepinac Fabijanić, Tihomira. „Kažun kao prepoznatljiv element identiteta Istre“. *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, vol. 3 no. 3. Pula 2013., str. 237–266.

Stepinac-Fabijanić, Tihomira. „Paleontološka istraživanja kamenih poljskih kućica okruglog tlocrta u Istri“. *Problemi sjevernog Jadrana*, 6 (1988), str. 109–132.

Šulenta, Slaven. „Klačine“. *Fižul: list za naše u domovini i svijetu* 1 (1992.), str. 52–56.

Žuvela, Branko. „Niki luški lokaliteti (1): Heretova gradina“. *Luško libro* 6. Zagreb 1998., str. 145–147.

Žuvela Doda, Branko. *Luške riječi: prvi ričnik iz luškega govora: rječnik dijalektalnih riječi iz govora Velolučana s kraja XX. vijeka*. Zagreb: vlastita naklada, 2011.

Kazivači

Danijel Bačić Olić, Split (*1976.)

Ivan Bačić Olić, Vela Luka (*1948.)

Marija Borovina Gluše, Vela Luka (*1932.)

Franjo Dragojević Birbo, Ludbreg (*1950.)

Perica Dragojević Strile, Vela Luka (*1958.)

Ivica Dragojević Veskal, Vela Luka (*1960.)

Aldo Mirošević Dubaj, Vela Luka (*1960.)

Jadranko Oreb Krtur, Vela Luka (*1978.)

Ivan Padovan Pretur pok. Maksija, Vela Luka (*1949.)

Jakov Rubeša Nazor, Vela Luka (*1939.)

Slaven Šulenta, Blato (*1954.)

Nada Zlokić Stadler, Vela Luka (*1946.)

Kuzma Žuvela Doro, Vela Luka (*1940.)

Jerko Žuvela Gige, Vela Luka (*1952.)

Marin Žuvela Grizun, Vela Luka/Karlovac (1936.–2007.)

Franko Žuvela Lese, Vela Luka (*1941.)

Sreten Žuvela Lese, Vela Luka (*1948.)

Danko Žuvela Kosor, Vela Luka (*1951.)

Franko Žuvela Treće, Vela Luka (*1938.)